

A close-up photograph of a white ceramic coffee cup filled with dark coffee, resting on a matching saucer. The cup and saucer are placed on a red and white checkered tablecloth. The background is softly blurred, showing another similar cup. The overall lighting is warm and intimate.

Aan de keukentafel

Verslag van gesprekken met
arme huishoudens in Zwolle

In opdracht van de gemeente Zwolle door Stichting CliP
Oktober 2010
Raf Janssen, Wilma Kuiper

Een opmerking over het gebruik van het woord 'armen'.

Sommigen zal dit woord tegen de borst stuiten. In Vlaanderen wordt het woord 'armen' als een geuzennaam gebruikt door mensen met langdurig lage inkomens. Daar zijn organisaties van 'armen die het woord nemen' actief en deze organisaties zijn ook door de landelijke regering erkend als partners in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting.

Armen die het woord nemen wordt gezien als een teken van zelfbewustzijn en het opeisen van het recht om volwaardig mee te tellen. Het getuigt van zelfverzekerdheid, kracht, hoop én inzet. Vanuit dat perspectief wordt ook in het project 'Zwolle Armoedevrij' en in het verslag van dit deelproject het woord 'armen' gebruikt.

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Wat heet arm?	7
3. De kloof tussen armen en niet-armen	10
4. Gesprekken aan de keukentafel	14
5. Pijn	16
6. Geld	23
7. Schulden	30
8. Hulp	37
9. Meedoen	45
10. Werk	52
11. Toekomst	58
12. Kracht	64
13. Acht scharnierwoorden	69
14. Nawoord	73

1. Inleiding

De gemeente Zwolle bindt de strijd aan met armoede in de stad. Het beleid is erop gericht om Zwolle op termijn armoedevrij te maken. De bijdragen die de gemeente kan leveren om dat doel te bereiken zijn vastgelegd in de nota 'Van kwetsbaar naar weerbaar. Armoedebelied 2008-2011'. Daaraan moet nog worden toegevoegd welke bijdragen de Zwolse samenleving kan leveren om een einde te maken aan de armoede in de stad. Daarbij wordt armoede niet beperkt tot een probleem van individuele mensen, maar omschreven als een maatschappelijk vraagstuk dat heel de samenleving aangaat. De oplossing van dit vraagstuk vraagt een gezamenlijke inzet van burgers en maatschappelijke organisaties.

Om die gezamenlijke inzet te stimuleren en met elkaar te verbinden, zijn de afgelopen twee jaar enkele stadsdialogen georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten zijn visies, plannen en activiteiten van een aantal maatschappelijke organisaties in kaart gebracht. En er zijn negen thema's benoemd en uitgewerkt die centraal staan in de aanpak van armoede en sociale uitsluiting. Het eerste thema had betrekking op armen die het woord nemen. Dit thema verwoordt de overtuiging dat armoede en sociale uitsluiting alleen kunnen worden uitgebannen als armen zelf hun inbreng daarbij kunnen leveren en zelf kunnen vertellen hoe zij tegen hun werkelijkheid aankijken, welke gevoelens en verwachtingen zij hebben.

Armen nemen het woord is daarom in 2010 gekozen als rode draad voor het project 'Zwolle Armoedevrij'. Besloten is een serie gesprekken aan de keukentafel te voeren. Dat is gedaan met een tweeledig doel. Het eerste doel van deze gesprekken is om armen meer te betrekken bij het anti-armoedebelied en de uitvoering ervan. Het tweede doel is om het gevoel voor het armoedevraagstuk bij de burgers van Zwolle te vergroten en te verdiepen.

Inwoners van Zwolle gevoel bijbrengen wat het betekent om arm te zijn.

In dit rapport wordt verslag gedaan van de keukentafelgesprekken die in het voorjaar van 2010 zijn gevoerd. In opdracht van de gemeente Zwolle zijn deze gesprekken gevoerd door twee medewerkers van Stichting CliëntenPerspectief (CliP). Zij werden daarin ondersteund door een begeleidingsgroep waarin een aantal groepen en organisaties uit Zwolle zijn vertegenwoordigd. Mensen uit deze organisaties hebben contacten gelegd met een aantal arme huishoudens in Zwolle. Deze waren bereid tot een indringend gesprek aan de keukentafel. Soms alleen, soms met enkele personen samen. Hun medewerking en openheid zijn prijzenswaard.

Er is gesproken met dertig inwoners van Zwolle, tien mannen en twintig vrouwen. Allemaal mensen die rond moeten komen van een minimum inkomen: een werkende arme, iemand die gescheiden is, een gepensioneerde, een ondernemer, een gewezen militair met een oorlogstrauma, enkele mensen met schuldproblemen, iemand die goed kan rondkomen van haar geringe inkomen en enkele anderen die dat absoluut niet lukt, enkele personen met psychische beperkingen, moeders met jonge kinderen, mensen die hun armoede liever verborgen houden en mensen die er openlijk over willen praten, mensen die werk zoeken en mensen die de hoop op een baan hebben opgegeven. Al deze mensen komen in dit rapport aan het woord. De gesprekken zijn opgenomen. De wijze waarop passages uit deze gesprekken gebruikt zijn, is aan de deelnemers voorgelegd en met hen besproken. Omwille van de privacy zijn de namen veranderd.

Het rapport begint met een kort verhaal over het woord 'arm'. Wat wordt daarmee bedoeld en wanneer is iemand arm? Daarna volgt een korte aanduiding van de kloof die er bestaat tussen mensen die geconfronteerd worden met armoede en mensen die nooit in dergelijke omstandigheden hebben verkeerd. Dat is voldoende achtergrond voor de hoofdmoot van dit rapport: fragmenten uit de keukentafelgesprekken. Deze fragmenten zijn gegroepeerd onder acht trefwoorden. Deze woorden zijn: pijn, geld, schulden, hulp, meedoen, werk, toekomst, kracht. De mensen met wie gesproken is zeggen iets over deze woorden. Ze vertellen aan de hand van deze woorden hoe het is om in armoede te moeten leven. Dit zegt iets over armen, maar het raakt ook mensen die niet arm zijn. De acht trefwoorden slaan als het ware een brug tussen armen en niet-armen. Daarom worden deze woorden in het rapport 'scharnierwoorden' genoemd.

Armen nodigen de Zwolse samenleving uit om met hen in dialoog te gaan.

Het is de bedoeling dat dit rapport een verdere bijdrage levert aan de Zwolse dialoog over armoede en de bestrijding ervan. Deze dialoog is op gang gebracht op verzoek van de gemeenteraad van Zwolle. Er zijn veel vertegenwoordigers van armen en maatschappelijke organisaties bij betrokken. Ook de gemeente doet mee. Maar de dialoog kan op nog bredere schaal worden gevoerd. Dit rapport wil daaraan een bijdrage leveren. Armen nemen hierin zelf het woord en nodigen de Zwolse samenleving uit met hen in dialoog te gaan.

2. Wat heet arm?

Zolang er onderzoek gedaan wordt over armoede in Nederland, zijn er discussies over de vraag hoe bepaald moet worden wat armoede is, wie er arm zijn.

Er zijn mensen die betwijfelen of er in Nederland wel sprake is van armoede. Bij armoede denken ze aan mensen die dood gaan van de honger en dat is hier gelukkig niet het geval. Anderen vinden dat je armoede moet bekijken in de context van de eigen samenleving.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau dat regelmatig onderzoek doet naar de omvang van armoede in Nederland, hanteerde tot voor kort twee inkomensgrenzen om de omvang van armoede te meten: de beleidsmatige armoedegrens en de lage-inkomensgrens. Bij de beleidsmatige armoedegrens wordt een huishouden als arm beschouwd als het een inkomen heeft dat onder de 105% van de bijstandsnorm blijft. De lage-inkomensgrens is afgeleid van het bijstandsniveau in 1979 en daar is de prijsinflatie bij opgeteld. De laatste jaren zijn daar twee andere normen aan toegevoegd die afgeleid zijn van het budget dat nodig is om te leven. De laagste van deze budgetgerelateerde normen is het basisbehoeftecriterium. Dat heeft betrekking op de uitgaven die gedaan moeten worden voor goederen die in Nederland als (vrijwel) onvermijdbaar gelden, zoals voedsel, kleding, wonen en persoonlijke verzorging. De hogere variant wordt aangeduid als het niet-veel-maar-toereikendcriterium. Dat omvat tevens bescheiden uitgaven voor sociale participatie en recreatie.

Dag in dag uit moeten kiezen tussen twee dingen die allebei nodig zijn, maar waarvan je er maar één kunt betalen.

In 2003 heeft een aantal personen die betrokken waren bij het tot stand komen van een publicatie over armoedemechanismen een praktijkdefinitie gegeven, die aansluit bij de belevingswereld van arme mensen. Deze definitie luidt als volgt: "Dag in dag uit, steeds opnieuw, vanwege geldgebrek moeten kiezen tussen zaken die allemaal nodig zijn voor een fatsoenlijk leven. Geen keuze tussen het kopen van een nieuwe broek voor je dochter of een dagje vakantie; nee, dat zou een keuze zijn tussen iets dat noodzakelijk is en iets van luxe. De dagelijkse keuze gaat bijvoorbeeld tussen het repareren van de kapotte fiets waar je kind mee naar school moet en het kopen van beleg voor de boterham van datzelfde kind. Als je elke dag opnieuw voor dat soort keuzes tussen noodzakelijkheden staat, dan ben je arm."⁽¹⁾

Bureau KWIZ heeft in 2009 in opdracht van de gemeente onderzoek gedaan naar armoede in Zwolle. Daaruit blijkt dat in de gemeente Zwolle in 2007 4.500 huishoudens zijn met een inkomen tot 105% van het sociaal minimum. Dat is 8,2% van het totaal aantal huishoudens in Zwolle. Daarmee ligt het aantal armen in Zwolle iets hoger dan het landelijke gemiddelde dat in 2007 7,9% bedroeg. Van deze 4.500 huishoudens heeft 45% een WWB-inkomen, ruim 22% heeft een inkomen uit AOW en 33% heeft een ander inkomen. Ruim

(1) Ria van Nistelrooij, Regels die blokkeren. Armoedemechanismen, overlevingsgedrag en het falen van regels, Stichting Sjakuus, Utrecht, 2003

53% van de armen in Zwolle is alleenstaand en 16% is alleenstaande ouder. Bij ouderen (vanaf veertig jaar) komt armoede vaker voor dan bij jongeren. Van de kinderen groeien er 2.215 op in een huishouden met een minimuminkomen. Dit is bijna 9% van alle kinderen in Zwolle. Bijna de helft van deze arme kinderen is van allochtone afkomst. In Zwolle behoort bijna 60% van alle arme huishoudens tot de langjarige minima. Dat ligt boven het landelijk gemiddelde. Naast de vraag welke meetlat in onderzoeken wordt gehanteerd om te bepalen wie arm is, speelt de vraag welke criteria in het gemeentelijke beleid worden gehanteerd om mensen al dan niet in aanmerking te laten komen voor aanvullende inkomensvoorzieningen. Sommige gemeenten sluiten aan bij de grens van 105% van het sociaal minimum die ook vaak in onderzoeken wordt gehanteerd. Andere gemeenten stellen de grens ruimer en stellen deze op 120%. In de gemeente Zwolle is deze grens enkele jaren geleden opgetrokken van 105% naar 115%.

3. De kloof tussen arm en niet-arm

In België verschijnt sinds 1994 ieder jaar een Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting. Daarin wordt de volgende definitie van armoede gehanteerd:

“Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.”

De essentie van deze definitie is dat armoede een complex vraagstuk is met veel aspecten en dat er een kloof is tussen mensen die arm zijn en mensen die niet in zo'n situatie verkeren. Voor een goed begrip van de keukentafelgesprekken is het van belang eerst even stil te staan bij deze kloof tussen armen en niet-armen.

Er bestaat een kloof tussen de leef- en denkwereld van armen en niet-armen.

Dan had je toch gewoon dit kunnen doen?

Veel mensen verbazen zich over de manier waarop sommige armen met hun situatie omgaan. Ze zeggen of denken: dan had je toch gewoon dit of dat kunnen doen?! Maar voor veel armen bestaat het 'gewone' niet. Er is altijd wel iets buitengewoons aan de hand, iets dat niet vanzelfsprekend is. Ria van Nistelrooij, die al jarenlang onderzoek doet naar hoe arme mensen leven, schrijft daarover in een van haar publicaties het volgende: “Ik leerde dat ik op het 'ongewone', het bijzondere, het specifieke van armoedesituaties moest letten, dat ik 'om het hoekje' moest kijken: wat is er aan vooraf gegaan, wat gaat in het gezin om en vooral wat houdt de armoede in stand? Ik zag dat het leven mensen soms tussen de vingers door lijkt te glijden.”⁽²⁾ Deze onderzoekster is na veel gesprekken met armen tot dit inzicht gekomen en ze worstelt er nog mee. Dat heeft te maken met de kloof die er bestaat tussen de leef- en denkwereld van armen en niet-armen.

Vijf kloven tussen armen en niet-armen

Er bestaat een scheiding tussen mensen die in armoede leven en de rest van de samenleving. De Vlaamse wetenschapper en armoedebestrijder Frans Spiesschaert heeft daar een boek over geschreven.⁽³⁾ Daarin beschrijft hij de vijf kloven die er bestaan tussen armen en niet-armen.

Structurele kloof

Armen kunnen niet op volwaardige wijze deelnemen aan de samenleving, omdat ze verstoken blijven van een aantal fundamentele rechten. Ze kampen met een slechte schoolcarrière, minderwaardige huisvesting, problematische gezinsrelaties, ernstige gezondheidsproblemen, veel helpers en weinig hulp, minder rechtsbescherming en strengere straffen, geen toegang tot cultuur, een zwakke positie op de arbeidsmarkt en een beperkt inkomen. Dat zijn allemaal zaken waarop burgers recht hebben, maar armen hebben geen of

(2) Ria van Nistelrooij, Regels die blokkeren, p. 12

(3) Frans Spiesschaert, Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting, Acco, Leuven, 2005

onvoldoende toegang tot die rechten. Het gevolg van deze structurele kloof is dat armen niet volwaardig deelnemen aan de samenleving. Dit werkt in de hand dat niet-armen in de meeste contacten met armen de problemen vanuit hun eigen dominante cultuur blijven bekijken en ze vanuit dit perspectief gaan herdefiniëren en eventueel ook oplossingen gaan aandragen. Dat ontnemt armen de kans om hun eigen verantwoordelijkheid te kunnen en te mogen nemen. Armen komen te verkeren in een positie van afhankelijkheid en vanuit zo'n positie zijn problemen nooit echt op te lossen. Dat kan pas als armen hun onderdrukte positie te boven komen, volwaardig deelnemen in de samenleving en eigen sociale netwerken kunnen opbouwen.

Gevoelskloof

Armen hebben een geweldige drang bij de samenleving te horen, zich te conformeren, mee te doen met de rest, maar zien daarvan vaak slechts de buitenkant, de schone schijn van allerlei (dure) spullen. Die willen zij ook hebben en dat leidt tot misprijzen en beschuldiging van die samenleving. Op die manier worden armen door die rest, die gewone burgers, juist uitgesloten en daarmee tot in hun binnenste gekwetst. Bij de arme ontstaat het gevoel dat hij niet het recht heeft iemand te zijn en dat hij zijn slechte situatie aan zichzelf te wijten heeft. Zo loopt de arme een gekwetste binnenkant op, die van ouder op kind overgedragen wordt en die gekenmerkt wordt door gevoelens van schaamte, schuld, vernedering en minderwaardigheid.

Structuurkloof, gevoelskloof, kenniskloof, vaardigheidskloof, krachtenkloof.

Kenniskloof

Armen weten vaak helemaal niet hoe de samenleving functioneert, welke instanties erin actief zijn en welke diensten beschikbaar zijn. Dat vergroot het onbegrip over en weer en versterkt de sociale uitsluiting. Een gebrekkig sociaal netwerk maakt dat deze kennis ook moeilijker kan worden verworven.

Vaardigheidskloof

Armen missen vaak vaardigheden die nodig zijn om zich in de samenleving te kunnen handhaven op een manier die aanvaard wordt door de heersende cultuur. Dit gemis aan vaardigheden beperkt armen bij het bouwen en onderhouden van sociale netwerken, bij het opvoeden van hun kinderen, bij praktische zaken met betrekking tot het voeren van het huishouden en het beheren van geld.

Krachtenkloof

Ondanks veel misère slagen armen erin te (over)leven. Dat getuigt van kracht, moed, motivatie, onderlinge solidariteit, creativiteit, draagkracht. Deze krachten van de armen blijven vaak onzichtbaar en worden daardoor in veranderingsprocessen vaak niet ingezet.

Ervaringsdeskundigen zijn in staat om het perspectief van mensen in armoede te duiden en te verduidelijken.

Ervaringsdeskundigen

Tot zover een korte aanduiding van de kloven tussen armen en niet-armen. De vraag is hoe deze kloven overbrugd kunnen worden. In genoemd boek van Frans Spiesschaert wordt aangegeven dat in de hulpverlening deze kloven overbrugd kunnen worden via de inzet van ervaringsdeskundigen. Ervaringsdeskundigen zijn armen die hun eigen situatie van armoede hebben verwerkt en die door scholing en training in staat zijn om eigen ervaringen nuttig te maken in de armoedebestrijding. Zij zijn in staat om het perspectief van mensen in armoede te duiden en te verduidelijken. Dat helpt hulpverleners om hulp te verlenen die aanslaat en aansluit bij armen en het helpt armen om hun eigen kracht te ontdekken en in te zetten om verandering, verbetering te brengen in hun eigen situatie.

In Vlaanderen is al de nodige ervaring opgedaan met dergelijke ervaringsdeskundigen die een tandem vormen met professionele hulpverleners en die ervoor zorgen dat in het hulpverleningsproces het perspectief van armen wordt ingebracht. In Nederland spelen ervaringsdeskundigen ook in toenemende mate een rol in de sociale dienstverlening, maar nog niet zo systematisch als in Vlaanderen en in ons land is ook nog geen speciale opleiding voor ervaringsdeskundigen.

4. Gesprekken aan de keukentafel

In het voorjaar van 2010 heeft een aantal keukentafelgesprekken met armen plaatsgevonden in Zwolle. Een aantal fragmenten uit deze gesprekken wordt hier weergegeven. De fragmenten worden gerangschikt onder acht trefwoorden, te weten pijn, geld, schulden, hulp, meedoen, werk, toekomst, kracht. Het zijn woorden die niet alleen armen aangaan. De wereld die achter deze woorden zit, raakt ook aan de werkelijkheid van niet-armen. Deze begrippen krijgen hierdoor de functie van scharnierwoorden. De ervaringen die armen verwoorden rond deze trefwoorden roepen ook vragen op bij niet-armen, houden hen als het ware een spiegel voor.

Door dit spiegelen ontstaan mogelijkheden dat armen en niet-armen met elkaar in dialoog gaan. Dat is nodig om bruggen te bouwen over de kloven die er zijn tussen armen en niet-armen.

De gesprekken met de armen zijn een uitnodiging om in de spiegel te kijken.

De passages uit de gesprekken moeten niet gelezen worden met de invalshoek van: Wat willen die mensen, wat willen ze bereiken of veranderen? De gesprekken en de weergave ervan in dit rapport zijn niet zozeer bedoeld om een antwoord te geven op dergelijke vragen. De voornaamste vraag die naar aanleiding van dit rapport gesteld kan worden is niet: Wat schieten armen hiermee op? Hoe kunnen wij ze helpen? De eerste vraag die dit rapport oproept is: Wat zeggen deze gesprekken over mijn eigen denken en doen? Wat leren die over de manier waarop wij in Zwolle onze samenleving hebben ingericht? Kortom, de weergave van de keukentafelgesprekken met arme inwoners van Zwolle is bedoeld om inwoners van Zwolle aan het denken te zetten. Wat zeggen die gesprekken mij? Hoe raken ze mij? Welke relatie heeft het met mijn leven, met de manier waarop Zwolle als stad samenleeft?

De gesprekken zijn een uitnodiging om in dialoog te gaan, met elkaar als inwoners van Zwolle, met de medeburgers die rond moeten komen van een laag inkomen, met jezelf. De gesprekken houden iedereen die ze leest als het ware een spiegel voor. Dat is de achtergrond van deze gesprekken en dat is de uitnodiging die van deze rapportage uitgaat.

Een dialoog breekt vastgezette beelden en posities open.

De ervaringen van armen kunnen voor sommigen aanleiding zijn om in de verdediging te gaan. Ongetwijfeld kunnen naast de ervaringen van de keukentafelgesprekken andere ervaringen gesteld worden. Maar het gaat niet zozeer om gelijk hebben of ongelijk hebben. Het gaat er eerst en vooral om dat ervaringen die mensen naar voren brengen, serieus genomen worden, dat geluisterd wordt naar hetgeen mensen naar voren brengen vanuit hun positie en hun kijk op zaken. Alleen met dat inlevingsvermogen en die luisterbereidheid kan een dialoog ontstaan tussen mensen. Een dialoog houdt zaken open, dwingt niemand tot veranderingen die hem/haar vreemd zijn. Een dialoog breekt vastgezette beelden en posities open, ze wijst mensen op eigen krachten en nieuwe mogelijkheden. Een dialoog brengt vastgezette beelden over armen en niet-armen aan het dansen.

5. Pijn

Ieder mens heeft een eigen levensgeschiedenis. Armen hebben vaak een heel bewogen levensgeschiedenis. Er kan alleen een dialoog op gang komen tussen armen en niet-armen als er voldoende oog en oor is voor die persoonlijke levensgeschiedenissen. Dat geldt speciaal voor hulpverleners. Het komt voor dat hulpverleners onvoldoende gevoel hebben voor de pijn van negatieve ervaringen die armen hebben opgedaan in hun leven en dat ze geen respect tonen voor pogingen die armen hebben ondernomen om uit de misère te komen.

Dan gaat het fout in de hulpverlening. Dan raken armen en hulpverleners beiden gefrustreerd en worden problemen eerder verergerd dan verminderd.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Er zijn armen die zo veel hebben meegemaakt en die zo in de ellende zitten, dat ze alle krachten nodig hebben om zich staande te houden. Uitkeringsinstanties benaderen deze mensen om weer aan het werk te gaan. Maar het hebben van geen werk is vaak een van de kleinste problemen waarmee ze worstelen. Een voorbeeld hiervan zijn Tonnie en Fons. Ze hebben vijf kinderen die uit huis zijn geplaatst. Ze zijn inmiddels gescheiden, maar ze proberen samen toch weer hun leven op de rails te krijgen en de zorg over hun kinderen terug te krijgen. Daarbij speelt de pijn die ze in hun jeugd opgelopen hebben een grote rol, een belemmerende rol.

Tonnie: "Ik zit nu al 17 jaar in de bijstand. Ik heb wel een aantal pogingen gedaan om weer tot werk te komen. Nu ben ik ook bezig met een re-integratietraject, maar het loopt allemaal niet zo soepel. Ik ben moeder van vijf kinderen, maar een half jaar terug zijn ze het huis uitgehaald. Daar heb ik een behoorlijke opdonder van gehad. Het is al 17 jaar gewoon eindjes aan elkaar vast knopen. Schulden lopen verder op. Het is gewoon uitzichtloos voor mij op dit moment. Ik ben nu 35. Ik heb nog nooit echt werk gehad. In 1998 heb ik ook een jaar een re-integratietraject gedaan. Maar ja, toen kon ik dat ook niet bolwerken met al mijn eigen problemen. En nu zit ik ook alweer een jaar in een re-integratietraject. Ik ben bezig met dagbesteding, zodat ik gewoon een ritme er weer in krijg en ik heb heel veel gesprekken met die mensen over het verleden, ook om alles weer op de rit te krijgen. Dat kost gewoon ontegenwoordig veel tijd."

"Mensen zoals wij moeten twee of drie keer zo hard werken om hetzelfde te bereiken als iemand die wel een gespreid bedje heeft gehad."

Fons: "Ik ben de ex-partner van Tonnie. Dus die vijf kinderen zijn ook van mij. Ook ik heb geen leuk gespreid bedje gehad, waardoor je dus eigenlijk heel veel dingen tekort komt. Daardoor moeten mensen zoals wij twee of drie keer zo hard werken om hetzelfde te bereiken als iemand die wel een gespreid bedje heeft gehad. Dat is zwaar. Je loopt tegen heel veel dingen aan. Onbegrip vanuit jeugdzorg, vanuit sociale zaken. Ik heb gewerkt. Van de 18 jaar die wij elkaar kennen heb ik, inderdaad, ik denk toch wel zeven, acht jaar gewerkt. Ik heb een drankprobleem gehad waar ik nu dik anderhalf jaar vanaf ben. Ik woon nu ook alleen. Ik probeer zo goed en zo kwaad als ik kan mijn leven weer op te bouwen, met alle wrijvingen en moeilijkheden die je tegenkomt."

Tonnie en Fons hebben, zoals ze het zelf uitdrukken, geen gespreid bedje gehad. De armoede die zij nu kennen is hen van huis uit meegegeven. Hun wieg stond op een verkeerde plek.

Fons: *“Een gespreid bedje is liefde, geborgenheid, mogelijkheden krijgen om je te ontplooien. Dat soort dingen. Eigenlijk de basisbeginselen die bij mij dus ontbreken. Toen ik drie was, werd ik uit huis gehaald. Ik heb kindertehuizen, pleeggezinnen, internaten gehad. En eigenlijk gewoon moeten vechten als een leeuw voor mijn bestaan. Dus continu je hoofd boven water proberen te houden. En ja, dat gaat soms met half verzuipen.”*

Er zijn kinderen die opgegroeid zijn in pleeggezinnen en kindertehuizen. Vaak gaat dat goed, maar lang niet altijd. Als deze kinderen 18 worden, worden ze aan hun lot overgelaten. En soms al op jongere leeftijd. Dat brengt veel van deze in de steek gelaten jongeren in grote moeilijkheden.

Katja: *“Ik ben nu 26. Ik heb veel gezworven. Vanaf mijn elfde heb ik in pleeggezinnen en kindertehuizen gewoond. En twee jaar jeugdgevangenis. Ik was 18 en alle hulpverlening stopte, en ik moest daar weg, uit de jeugdgevangenis. En toen stond ik op straat, dakloos, thuisloos. Ik had niemand, niks. Geen nazorg. Dus toen ben ik weer afgezakt. En zwanger geworden. En toen heb ik de keuze gemaakt om het kind te houden, en het niet zijn leven af te pakken. Dat kind is nu zeven en ik heb nog een tweeling van vijf.”*

Richard: *“Ik ben als jong kind door mijn ouders in de steek gelaten en heb ook in internaten en pleeggezinnen gezeten. Op m'n vijftiende moest ik op kamers. Toen was ik overal uitgedrocedeed, zeg maar. Dus toen moest ik werken, op kamers, zonder begeleiding of wat dan ook. Dus dat ging ook fout. Ik ben dakloos geweest. Daarna vijf jaar allerlei ellende gehad. Door simpelweg geen hulpverlening. Door geen recht op een uitkering. Ja, niks eigenlijk. Je wordt aan je lot overgelaten. Uiteindelijk toch eruit gekrabbeld. Tien jaar lang gewerkt. Een relatie gehad. Daarna door de gezondheid, rugproblemen, in de ziektewet beland. Daarna begon de ellende weer opnieuw door de ambtelijke molens, door fouten en fouten. Weer een jaar geen inkomen gehad, waar ik wel recht op had. Alles kwijtgeraakt wat ik had eigenlijk. Nu ben ik weer vier of vijf jaar bezig om daar uit te komen. Dat is zeg maar in grote lijnen wat ik meegemaakt heb.”*

Mensen zoals Tonnie, Fons, Katja en Richard dragen hun achtergrond en levensgeschiedenis mee. Ook bij het zoeken naar hulp. En als hulpverleners daar geen gevoel voor hebben en niet in staat zijn om daar op in te spelen, gaat het fout. Hetzelfde geldt voor de man of vrouw van wie het bedje niet gespreid

was. Als zij vanuit hun frustraties en kwetsingen in contact komen met hulpverleners, bestaat alle kans dat het misgaat, opnieuw misgaat.

“Ze hebben me al die jaren in de kou laten staan. Ze hebben me nooit willen helpen.”

Tonnie: *“Al die tijd dat ik met instanties te maken heb gehad, hebben ze mij al die jaren in de kou laten staan. Ze hebben me nooit willen helpen. Voor mijn oudste heb ik ooit eens een keer hulp gevraagd, omdat ik me gewoon totaal geen raad wist. Het leek een heel makkelijk kind. Maar toen was ze twee of drie jaar en je zou wel verwachten dat ze woorden moet gaan leren kennen, maar dat deed ze niet. Fatsoenlijk spelen was er niet bij. Dus je gaat hulp vragen. Ik heb geen hulp gekregen. Ze hebben je gewoon maar aan laten modderen. En bij mij was het hetzelfde. Alle problemen die ik thuis heb meegemaakt. Ik was toen nog onder de 18. Het enige wat ze toen hebben kunnen doen, is mij in een psychiatrisch inrichting stoppen. Weg stoppen. Je zoekt het maar uit. Wat dat betreft heb ik geen jeugd gehad.”*

Fons: *“Wij komen heel veel onbegrip tegen. De zoektochten naar de goede hulpverlening zijn lang. De laatste hulpverlening die wij samen hebben gedaan, is een relatietherapie. Daar heb ik heel veel aan gehad. Ik kreeg inzicht in mezelf, hoe ik bij anderen overkwam. Bij jeugdzorg, toch heel veel met de hakken in het zand, continu de strijd aangaan. Eigenlijk alleen maar onvrede, wat ook heel veel met mijn verleden te maken had, wat dan op dat moment parten gaat spelen. Het is eigenlijk een pijn die je hebt, die wordt bestreden met een pijnstillertje. Het is symptoombestrijding, maar de oorzaak daar houden ze zich niet mee bezig. Die oorzaak ligt in de beperkingen die we allebei hebben wat betreft het opvoeden van kinderen. Dat konden we eigenlijk niet voldoende. Geborgenheid, liefde, dat kenden wij helemaal niet voldoende genoeg om dat door te geven. En dan struikel je daar over. Dan ga je hulp vragen en dan struikel je alleen nog maar nog harder doordat je kind uit huis wordt gehaald, terwijl je eigenlijk daar hulp bij wilt hebben.”*

Soms loopt het ook goed, dank zij hulpverlening die mensen niet loslaat, ook als ze aanvankelijk hulp weigeren. Naderhand zijn mensen blij dat ze ondanks hun weigering toch geholpen zijn.

Katja: *“Mijn kinderen zijn uit huis geplaatst. Ik kon het niet meer aan. Dat heb ik ook tegen jeugdzorg gezegd. Tegen de kinderen heb ik gezegd: “Mama kan niet meer voor jullie zorgen.” Ik vroeg hulp, maar kwam op de wachtlijst en dat heeft mij ook genekt. Ik wilde op een gegeven moment geen hulp*

meer. Ik had zoiets van: de kinderen zijn weg, het heeft allemaal geen zin meer voor mij, ik ga lekker drugs gebruiken, wat maakt het verder uit. Het groeit je gewoon boven het hoofd. Alles wat je moet regelen is allemaal te veel. Je kunt er niks meer bij hebben in je hoofd. Zelfs toen ik alle hulp afwees, was er een instantie die mij dwong tot hulp en dankzij die instantie ben ik tot het inzicht gekomen dat ik toch niet m'n leven weg wou gooien. Ik weet niet meer hoe die heet, maar die is speciaal voor mensen die geen hulp willen. Ze zorgen dat je hulp krijgt, of je dat nou wil of niet. Ze zitten achter je aan en proberen je op te vangen."

De pijn die in de jeugd is opgelopen, kan niet ongedaan gemaakt worden. Mensen kunnen wel leren er mee om te gaan. Dat is een heel moeizaam proces. Het is vervlochten met gevoelens van afhankelijkheid, verzet en berusting. Met inzicht in eigen onvermogens en met kracht om toch door te zetten, omdat je de kinderen weer thuis wilt hebben en een goede ouder voor hen wilt zijn. Juist omdat je dat zelf vroeger zo gemist hebt.

Fons: "We kunnen eigenlijk alleen maar dag en nacht watertrappelen. Want als je dat niet doet midden op zee, dan ga je kopje onder en dan is het einde oefening. Je moet het vergelijken met autorijden. De passagier zit continu aan de handrem te trekken. Die passagier is de hulpverlener. Dan gaat het met horten en stoten. Je kan zo'n passagier beter uit de auto duwen. Maar ja, je kan inderdaad de rug toekeren naar jeugdzorg. Maar ons doel is eigenlijk om de kinderen gewoon weer thuis te krijgen. Als je de rug toekeert naar jeugdzorg, dan krijg je je kinderen ook niet meer te zien. Je wordt afhankelijk gemaakt. Wil jij niet communiceren, wil je niet het gesprek aangaan, dan zitten ze weer op de passagiersstoel. Hoppa, die handrem. En dat heeft als gevolg dat je je kinderen een tijd niet ziet, totdat jij er aan toegeeft om mee te werken. Ja, ik heb al heel veel gezien dat ik continu moest meezingen met jeugdzorg. Ik heb dat ook heel veel niet gedaan. De hakken in het zand gezet. Tot aan mijn enkels in het zand gestaan. Zo van: ho, dit gaat dus niet gebeuren.

Op de gezamenlijke therapie heb ik geleerd dat je ook anders kunt communiceren. Je kan dingen duidelijk maken door te zeggen van: ik voel dit zo, ik vind dit zo, berust dat wel op waarheid, is dat ook inderdaad zo wel bedoeld? Als je dat inderdaad op die manier benoemt in plaats van met een wijzende vinger te verwijten of te beschuldigen, dan krijg je dus een hele andere respons terug en proberen ze dus beter uit te leggen hoe ze het dan wel bedoelen. Eerst ging ik vaak met de vuist op tafel en ik klapte er uit wat ik vond. Dan werd ik explosief. Dan is er geen communicatie meer, dan is er strijd. Die strijd ga ik nu niet meer aan. Ik begrijp ze nu beter en zij begrijpen mij ook beter.

Ik voel me soms best wel een waardeloze vader, terwijl ik weet dat mijn ouders mij zes jaar bezocht hebben en daarna om een bepaalde reden het contact gewoon afgekapt hebben. Dat zie je mij niet doen, hoor. Ik wil er alles voor doen om het contact met mijn kinderen te behouden en te laten zien van: ja oké, ik heb mijn beperkingen en ik wil daar aan werken, maar ik houd van jullie. Het gevolg wat ik daarvan zie, is dat de kinderen eigenlijk ook hun best gaan doen. En zich op dat moment misschien wel even bij de situatie neerleggen, zoals die nu is, maar kinderen wonen het liefst gewoon bij vader en moeder."

"We kunnen eigenlijk alleen maar dag en nacht watertrappelen."

Een bijzonder kwetsbare groep wordt gevormd door vrouwen die vanuit het buitenland naar Nederland komen, door hun partner niet goed worden behandeld en ten einde raad weglopen naar een opvanghuis, gaan scheiden en dan weer een eigen leven moeten zien op te bouwen.

Kadisha: "Ik kom uit Marokko, maar ben nu Nederlandse. Ik werd bedreigd en mishandeld door mijn man. Ik heb vijf jaar gedaan om van hem te scheiden. Hij heeft allerlei leningen afgesloten. Wist ik veel. Maar na de scheiding moest ik dat allemaal oplossen. In het opvanghuis ging alles nog goed. Daarna ging het fout. Ik had nooit geleerd met geld om te gaan. Ik kocht gewoon spullen die ik nodig had bij Wehkamp. Ik werd nog jarenlang lastig gevallen door mijn ex. Had de nodige problemen met mijn kinderen waar ik dan alleen voor stond. Soms krijg ik nog een paniekaanval. Dan doe ik de deur niet meer open. Dan sluit ik mezelf op in een hoekje. Maar zielig ben ik niet. Eigenlijk ben ik trots op mezelf. Vroeger keek ik naar mensen die veel hebben. Nu kijk ik naar mensen die gelukkig zijn met een beetje. Ik ben gelukkig met mijn situatie. Het is allemaal klein, maar ik heb rust."

Spiegelschrift: Langs elkaar heen helpen

Gezinnen waar sprake is van armoede die van generatie op generatie wordt doorgegeven, hebben een bijzondere band met de hulpverlening. Een band van misverstanden, wederzijds onbegrip en het niet vinden van aansluiting bij elkaar. De Vlaamse organisatie De Cirkel omschrijft dat als de 'missing link': de armen en de hulpverleners komen uit verschillende werelden, hebben een totaal andere achtergrond, men begrijpt elkaar verkeerd, verwachtingen sluiten niet op elkaar aan. Als hulpverleners onvoldoende oog en oor hebben voor de levensgeschiedenis die armen met zich meedragen, als ze geen gevoel hebben voor de pijn van negatieve ervaringen en pogingen om uit de misère te komen, dan gaat het fout in de hulpverlening, raken armen en hulpverleners beiden gefrustreerd en worden problemen eerder verergerd dan verminderd.

Als hulpverleners onvoldoende oog en oor hebben voor de levensgeschiedenis van armen gaat het fout in de hulpverlening.

In Vlaanderen heeft men iets gevonden op de geconstateerde missing link. Men koppelt een ervaringsdeskundige aan een hulpverlener. Samen vormen ze een tandem. De ervaringsdeskundige is iemand die zelf vanaf zijn geboorte in armoede heeft geleefd, die deze eigen ervaring heeft verwerkt en verruimd met de ervaring van andere armen. Via een speciale opleiding heeft hij vaardigheden en attitudes geleerd om zijn verruimde armoede-ervaring deskundig aan te wenden in alle sectoren die met armoede te maken krijgen.⁽⁴⁾ Ervaringsdeskundigen zorgen voor betere contacten met arme gezinnen, ze ondersteunen armen en bewaken dat armen zelf betrokken worden en blijven bij de oplossing van hun problemen, ze verduidelijken de (denk)wereld van de armen, ze houden de communicatie met de hulpverleners open, ze signaleren welk beleid en welke aanpak aanslaat bij armen.

In Zwolle zijn reeds aanzetten om ervaringsdeskundigen in te zetten. Dat geldt bijvoorbeeld voor de cliëntenraad van de sociale dienst, voor het project 'Bezoekvrouwen' en de Formulierenbrigade. Deze aanzetten kunnen worden uitgebreid en met de initiatiefnemers in Vlaanderen kan contact opgenomen worden om de daar opgedane kennis en kunde in Zwolle toe te passen. Met de hogeschool en met dienstverleningsinstellingen kunnen gesprekken worden gevoerd om ook hier een opleiding voor ervaringsdeskundigen te starten.

(4) Frans Spiesschaert, Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting, Leuven: Acco, 2005

6. Geld

Heel veel mensen hebben wel eens ervaren hoe vervelend het is om even geen geld te hebben, om een rekening nog even te moeten laten liggen. Die ervaring kan een brug slaan naar armen die dag in dag uit met dat vervelende gevoel geconfronteerd worden. Altijd maar bezig zijn met geld dat er niet is. Constant rekenen. Altijd angst voor nieuwe rekeningen en onverwachte tegenvallers: als de wasmachine maar niet stuk gaat, als de school maar geen activiteiten verzint die weer geld kosten. Die constante zorgen om geld maakt mensen moe en eenzaam.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Na aftrek van de vaste lasten blijft er in veel huishoudens erg weinig geld over om van te leven. Zeker als er nog schulden afbetaald moeten worden, blijven er vaak maar een paar tientjes per week over om van te leven. Veel armen hebben een dagtaak aan het uitkomen met te weinig geld. Hun hoofdtaak is: zorgen het hoofd boven water te houden. Een eenzame en slopende arbeid, 24 uur per dag en zeven dagen in de week. Niet-armen hebben vaak geen idee wat het betekent om constant rond te moeten komen van een minimum inkomen.

Willem: *“Ik denk dat sommige mensen niet echt weten wat het kan betekenen om te weinig geld te hebben. Puur om de reden omdat ze dat zelf nooit hebben meegemaakt. Nou, ik kan je vertellen, dat voelt niet fijn. Dat levert zo’n stress op en dan ga je met die stress als oorzaak dingen doen die je eigenlijk niet wil.”*

Soms zijn mensen in deze problemen terechtgekomen omdat het loon wegviel door een faillissement of omdat de uitkering waar men recht op had niet tijdig geregeld kon worden. En als je als arme eenmaal in geldproblemen zit, kom je er niet meer zo gemakkelijk uit.

“Ik leg altijd vijf of tien euro aan de kant voor brood en beleg, want mijn kind moet met brood naar school.”

Selma: *“Ik ben 44 jaar, alleenstaande moeder met twee kinderen. Ik heb drie jaar gewerkt. Maar nu werk ik niet meer. Het bedrijf waarvoor ik werkte is waarschijnlijk failliet. Ik deed schoonmaken en thuiszorg. De laatste maanden hebben we geen loon gekregen. Dus had ik geen geld. Dat heeft me in de problemen gebracht. Nu heb ik wel een uitkering. We kregen een briefje van de werkgever met de boodschap dat er geen geld was en of we konden wachten. Ik kan wel wachten, maar de woningstichting niet, die wil evengoed de huur hebben. Zodra ik geld heb, koop ik eten. Ik leg altijd vijf of tien euro aan de kant voor brood en beleg, want mijn kind moet met brood naar school. Als hij zonder brood naar school gaat, dan krijg ik problemen. Ik koop altijd de goedkoopste dingen, beschuit voor 54 cent, pindakaas, jam. Ik zorg altijd voor mijn kinderen. Als ik niks heb om te eten, is dat niet erg. Maar mijn kinderen moeten wel eten. Mijn kinderen eten alles. Ze weten van te voren dat ik zeg: “Mama heeft geen geld, als we geld hebben eten we iets lekkers.” Voor iemand die een uitkering heeft, is er gewoon niet genoeg geld.”*

Rondkomen met weinig geld betekent ook altijd maar tweedehands spullen kopen. Mensen weten niet wat hen overkomt als ze eens iets nieuws kunnen kopen.

Tonnie: *“Van jongs af aan heb ik het gedaan met tweedehands spullen. Ik heb vorig jaar voor het eerst een nieuwe wasmachine kunnen kopen dankzij de langdurigheidstoelage. Nou, ik had het gevoel of ik iets gestolen had. Met mijn mond open voor dat ding gestaan. Daar staat hij dan, mijn wasmachine! Omdat ik het altijd met tweedehands spullen heb gedaan, was het gewoon heel onwettelijk om iets in de winkel uit te kunnen zoeken met geld wat ik had, wat ik ook contant kon betalen. En dat het van mij was. Dat het thuisgebracht werd en neergezet werd. Ik was er gewoon helemaal apathisch van. Zo onwettelijk was het.”*

Arme mensen worden creatief. Ze lopen op koopjes, gaan net voor het sluiten naar de markt of kijken of er in de winkel voedingswaren liggen die afgeprijsd zijn omdat de houdbaarheidsdatum bijna overschreden is. Langs de kant van de straat staan ook vaak spullen die afgedankt worden, maar eigenlijk nog prima zijn.

Irmgard: *“Ik ben een alleenstaande moeder, vier kinderen, eentje daarvan is ziek, heeft een zeldzame ziekte. Dat heeft heel veel extra geld gekost. Mede daarom ben ik in de schulden gekomen. Ik zit nu in de WSNP en budgetbeheer. Ik doe het nu met tachtig euro in de week. Hoe ik dat doe, moet je me niet vragen. Ik tover ermee soms, ik weet niet hoe. Je wordt heel makkelijk met dingen. Je koopt goedkoop als het kan. Zoals nu hadden ze bij de C1000 pakketten vlees voor tien euro in de aanbieding. Dan haal ik twee pakketten, want eentje schiet mijn moeder voor. En dat betaal ik dan van mijn volgende weekgeld terug. Dan heb ik 16 pakken vlees. Dus dan heb ik voor 16 dagen vlees.*

En verder? Je doet het gewoon op de makkelijkere manier. Je wil een andere lamp? Hé, grofvuil! Even rondkijken en ik heb een nieuwe lamp. Ik heb een nieuwe bureau nodig? Nee maar, dat staat ook bij het grofvuil. Nou mooi, heb ik ook een bureau. Ja, hoe moet je het anders doen? Als er bij het grofvuil zaken staan die ik nodig heb, waarom niet? Kleren krijg ik ook vaak. Er zijn gewoon veel dingen die er eigenlijk komen omdat je ze krijgt. Dat vind ik niet zo erg. Ik vind het wel vervelend dat ik het zelf niet kan doen. Het is gewoon niet anders. De situatie moet je accepteren en dan ben ik blij dat ik het toch red met die tachtig euro.”

Veel armen doen hun uiterste best om rond te komen met het weinige geld dat ze hebben. Er zijn mensen die dat lukt, die zelfs geld over kunnen houden.

Esther: "Ik ben gescheiden, had toen twee heel kleine kinderen. Ik was 17 toen ik trouwde, maar ik was niet voorbereid op het leven, ik had niet geleerd mezelf te ontplooien. We waren elkaars grote liefde, maar toen ik me ging ontplooien, ging het mis. Mijn ex-man is in zijn leven nooit volwassen geworden. Hij had geen verantwoordelijkheidsgevoel, voor geen cent. En hij had twee gaten in zijn handen, financieel. Hij deed de financiën, maar elke maand was het rood en tekort. Toen ben ik gescheiden, ben apart gaan wonen met mijn kinderen. Mij werd gezegd dat ik een uitkering kon krijgen. Zoveel geld had ik nog nooit gehad.

Ik heb in een depressie gezeten en in een psychose en eigenlijk mijn hele leven een uitkering gehad. Nu heb ik een Wajong-uitkering. Ik heb altijd nog kunnen sparen van die uitkeringen en een klein snabbeltje bijverdienen heb ik ook altijd wel gedaan.

Kinderen kregen een goede fiets als ze die nodig hadden, als het vror buiten ging ik met ze schaatsen kopen. De kinderen zeggen: "We hebben nooit financieel gemerkt dat we een bijstandsmoeder hadden." Toen ze naar de middelbare school gingen, moest je de boeken ophalen. Dat kostte een paar honderd gulden. Die had ik altijd ter beschikking. Dus ze kregen op tijd hun boeken. Maar er waren ook kinderen op de middelbare school die op school kwamen maar nog geen boeken hadden, want het geld was er niet. Ik heb nooit armoe gehad. Ik spaarde ook altijd. Kleren maakte ik zelf. Een lapje stof op de markt en ze hadden weer een leuke rok of broek. Mijn zoon zegt: "Jij maakt van een stuiver een gulden." Ik heb oog en oor voor koopjes, wat er in de aanbieding is. Nu zijn de aardbeien 4,50 euro, dat is een tientje in Nederlands geld. Nou, dan begrijp je, dan ga ik geen aardbeien eten."

"De kinderen zeggen: We hebben nooit financieel gemerkt dat we een bijstandsmoeder hadden."

Andere armen komen niet uit met hun uitkering. Ze raken op een gegeven moment zo gefrustreerd van het constant plussen en minnen, dat ze in financieel opzicht uit de band springen en veel meer uitgeven dan verantwoord is. Ze willen ook een keer meedoen en willen niet denken aan de gevolgen die dat heeft. Ze willen leven. En ze hebben het gevoel dat ze leven als ze kunnen kopen.

Willem: "Bij mij zit er ook wel een stukje bij dat het - om eerlijk te zijn - mijn eigen schuld is. Soms ben ik zo gefrustreerd dat ik letterlijk geld over de balk smijt. Later heb ik er dan spijt van. Dat bedoel ik met achter de feiten aanlopen. Ik ben soms zo dom om te veel geld uit te geven en dan loop ik een week later tegen de consequenties aan van dat gedrag. Ik wil er mee

stoppen, maar dat is heel moeilijk, het is een verslaving. Te weinig geld geeft stress. Als je zo door blijft gaan met je naar beneden te bewegen, dan weet je op een gegeven moment niet meer wat je moet doen. Ik ben iemand die niet met geld om kan gaan. Als je mij tweehonderd euro geeft, dan is dat binnen een halve week op, zonder dat ik dat nu van plan ben. Daar word ik zelf niet blij van. Het levert frustraties op. En die ga je weer compenseren met geld uitgeven. Als je arm bent en je hebt opeens geld, dan krijg je het gevoel dat je weer meedoet en dat je leeft. En ondertussen voel je je eigenlijk hartstikke rot en dan geef je het uit aan iets dat gewoon tijdelijk die last van je afneemt. Dat zijn vaak verslavende dingen. Ik heb een muziekverslaving gehad. Er hebben gewoon negenhonderd cd's in mijn kamer gestaan. En daarnaast kocht ik van alles en nog wat."

Met name voor jongeren geldt dat ze soms helemaal niet geleerd hebben om met geld om te gaan. Een aantal van hen komt in de schulden, omdat ze al te gemakkelijk spullen kopen die ze eigenlijk niet kunnen betalen. Er zijn ook armen die dergelijke koopdwang helemaal niet hebben, die er zelfs prat op gaan helemaal niks te kopen.

Esther: "Ik heb een keer tegen mezelf gezegd: doe nou eens gewoon zoals veel dames doen, stop vijftig euro in je portemonnee en ga eens lekker de stad in, ga nou wat kopen voor jezelf. Nou, bij de eerste schoenenwinkel dacht ik: ik heb geen schoenen nodig. Een ijssalon: ik heb suiker, ik mag geen ijs. Een kledingzaak: allemaal broeken met franje en gaten in de knieën en versleten. Dat moet je dan dik betalen, maar dat ziet eruit alsof het eigenlijk de prullenbak in moet. Dan de Blokker: ik loop er even doorheen. Er staat van alles, maar ik heb niets nodig. Kortom, ik kom helemaal aan het eind van de straat en ik ga aan de andere kant weer terug. Idem dito, winkel na winkel. Ga ik naar de Zeeman, loop ik ook even naar binnen. Ik heb niets nodig. Kom ik langs de kassa. Daar staan vier aanstekers voor één euro en ik rook, dus ik denk: da's handig, dat ik die in voorraad heb, dan grijp ik niet mis als er een leeg is. Ik kwam thuis met een kaartje aanstekers voor één euro en ik mocht vijftig euro uitgeven. Ik kan het niet. Ik heb het niet nodig."

Er zijn genoeg mensen met een lage uitkering die het lukt om rond te komen. Het kost echter veel pijn en moeite en het gaat vaak ten koste van zaken die menigeen belangrijk vindt in het leven. Een soortgelijke ervaring dringt zich de laatste tijd ook op aan mensen die dachten gevrijwaard te zijn van armoede. Ook deze mensen merken dat ze steeds moeilijker rond kunnen komen. Ze zien de armoede op zich afkomen. Dat geeft hen een benauwd gevoel én een gevoel van onrechtvaardigheid.

Doortje: *“Mijn man en ik hebben allebei AOW. Mijn man heeft wel een klein pensioentje erbij. Ik heb altijd gewoon in de huishouding gewerkt. Ik merk dat we de laatste jaren steeds meer in moeten leveren. We kunnen echt niet meer sparen. We merken het overal aan. Ik wandel een keer in de week met dames en heren die financieel beter in hun vel zitten. Ik merk dat ik, ook al is dat wellicht niet bewust, teruggezet word, niet bij gesprekken betrokken word, omdat ik niets mee maak. De anderen gaan verre reizen maken. Daar kan ik niet aan meedoen. We zijn heel weinig eisend. We hebben de kinderen met heel veel moeite en inzet kunnen laten studeren. Daar hebben we veel voor moeten inleveren. Nu heb je dan een AOW en een pensioentje. En dan denk je: het gaat best wel, maar nu de laatste paar jaar voel ik gewoon dat we steeds inleveren. Ik had oogklachten en moest een nieuwe bril hebben. Ik had wat spaarcentjes, maar die bril moest er van af en er komt nooit meer iets bij. We kregen altijd van de belasting nog wat terug, maar dit keer niets. Ik heb medicijnen nodig en daar moet ik de eigen bijdrage van 165 euro voor betalen. Aan al die kleine dingen merken we dat we niets meer kunnen. We hebben zeven kleinkinderen. Daar wil je een dagje mee uit. Het is er de laatste twee jaar niet meer van gekomen.”*

“De laatste paar jaar voel ik gewoon dat we steeds inleveren.”

Monica: *“Ik ben een alleenstaand ouder van twee dochters van tien en dertien. Sinds 2002 ben ik volledig afgekeurd. Nu de kinderen groter worden, kan je merken dat je best wel om geld verlegen zit en dat kinderen daar ook meer moeite mee gaan krijgen, omdat ze om zich heen zien wat vriendjes en vriendinnetjes allemaal kunnen. Ik moet elk dubbeltje omkeren en op mijn tellen passen. Wat ik niet heb, kan ik mijn kinderen niet geven. Ik heb nooit kinderfeestjes kunnen geven. Mijn kinderen worden door anderen niet gevraagd, omdat zij ook niet mogen komen. Bij anderen loopt het echt de spuitgaten uit: snowboarden, zwemmen. Ze gaan daar naar toe met de hele klas en mijn dochter wordt niet uitgenodigd. Ze houden disco in een discotheek. Het kan zo gek niet zijn of ze doen het wel. En dat kan ik gewoon niet.”*

Bea: *“Ik heb een WIA en een aanvullende bijstandsuitkering. Van alle kanten word je weggedrukt. En dat in een rijke maatschappij. Op het journaal hoor je van die gouden handdrukken aan de bovenkant en ik heb van alles af moeten schaffen. De verjaardagen heb ik afgeschaft. Ik zat op een eetclub. Daar kan ik niet meer aan meedoen. Het kost allemaal geld. Naar het filmhuis ging ik graag. Ik had een abonnement. Dat heb ik niet meer. Bioscoop*

idem dito. Museumkaart heb ik moeten schrappen. Dat was het enige dat ik nog had. Dat heb ik nu ook niet meer. En een of twee keer in de week heb ik ook geen warm eten, omdat ik het geld niet heb. Ik heb nog een schuld bij UWV. Die heeft mij 350 euro te veel uitbetaald. Daar heb ik meteen een klooster van geboekt met Kerst. Ik denk van: ik ben vier jaar niet meer met vakantie geweest, ik wil ook wel eens wat. Het is zo uitzichtloos, zo vermoeiend. Ik ben de hele dag alleen maar bezig met overleven.”

2S piegelschrift: Financieel, emotioneel en sociaal overleven

In 1963 werd de Algemene Bijstandswet ingevoerd. Daarmee zijn jarenlang veel mensen uit de armoede gehouden. Dat is echter al lang niet meer het geval. Het sociaal minimum is achtergebleven bij de algemene welvaartsontwikkeling. Het beschermt mensen niet langer tegen armoede. Integendeel, het hebben van een uitkering is de ‘beste’ weg om in armoede te raken. Sinds 1979 is de armoede in Nederland toegenomen van 4% tot meer dan 10%. Dat betekent dat duizenden mensen in Zwolle en honderdduizenden mensen in Nederland dag in dag uit bezig zijn met overleven: financieel overleven, emotioneel overleven, sociaal overleven.⁽⁵⁾

Knokken dat je kinderen wel mee kunnen doen en dan het gevaar lopen uitgaven te doen die eigenlijk onverantwoord zijn.

Financieel overleven betekent dag in dag uit bezig zijn met geld. Constant rekenen: haal ik het einde van de maand nog? Constant angst: welke rekeningen komen er nog? Dat maakt mensen moe. Daarom is armoede ook emotioneel overleven. Wakker liggen van de schulden. Opnieuw naar de sociale dienst. Voor aanbiedingen langs alle winkels van de stad gaan. Heel vaak nee moeten zeggen tegen kinderen die iets vragen. Bang zijn dat kinderen daarom niet mee kunnen doen met anderen. Dat is het aspect van het sociaal overleven. Knokken dat je kinderen wel mee kunnen doen en dan het gevaar lopen uitgaven te doen die eigenlijk onverantwoord zijn. Als het sociaal minimum mensen in staat stelt volwaardig deel te nemen aan de samenleving, blijft armen dergelijk overleven bespaard.

(5) Ria van Nistelrooij, Regels die mensen blokkeren, Utrecht 2003, p. 36-37

7. Schulden

Wanneer huishoudens net voldoende inkomen hebben om iedere maand rond te komen, kan één onvoorziene rekening het begin van een schuldsituatie inluiden. Deze huishoudens zijn niet in staat om tegenvallers op te vangen. Zo'n situatie van precaire welvaart doet zich niet langer alleen voor aan de randen van de samenleving; ook huishoudens in het centrum van de samenleving krijgen te maken met onzekerheid en sociale kwetsbaarheid. Bij deze huishoudens is nog geen sprake van armoede, marginalisering en sociale uitsluiting, maar hun leven lijkt op een fragiel kaartenhuis, dat bij de geringste schok of tegenslag in elkaar dondert. Die situatie van groeiende onzekerheid kan niet-armen ertoe aanzetten om juist afstand te zoeken tot de mensen die (al wel) arm zijn. Het kan ook zijn dat mensen daardoor meer begrip en respect krijgen voor armen die soms al jarenlang worstelen met problematische schulden.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Een groot aantal mensen in Nederland worstelt met problematische schulden. Dat kan heel verschillende oorzaken hebben: een langere periode te weinig inkomen, niet snel genoeg de tering naar de nering zetten als de inkomenspositie verandert, onhandige, onverstandige of onverantwoorde uitgaven, etcetera. Een aantal mensen is in financiële problemen geraakt, omdat ze te maken krijgen met kosten die ze niet of niet helemaal vergoed krijgen. Ze kiezen er bijvoorbeeld voor om een ziek kind te bezoeken. Daar hebben ze eigenlijk het geld niet voor, maar dan moeten andere zaken maar wachten. Wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen op dat moment.

Irmgard: "Nu ben ik in de geldproblemen gekomen doordat ik voor mijn zieke kind heb gekozen. Daar kan ik gewoon niets aan doen. Het zijn keuzes die ik moest maken en ik heb de meest menselijke keuze gemaakt. Misschien niet de juiste keuze die je had moeten maken, maar menselijk gezien wel. Menselijk gezien heb ik de juiste keuze gemaakt. Mijn zoon lag ver weg in het ziekenhuis. Hij heeft een zeldzame ziekte. Hij kan niet zweten. Hij kan niet goed tegen de zon. Hij heeft een rare huid. Als je dus dan daarheen moet of je moet je gas en je licht betalen, dan ga je liever voor je kind kiezen, want je kind is op dat moment belangrijker, en dat gas en licht, dat komt wel. Weet je, je kind, dat is van jezelf. Daar moet je voor staan. Je kan er niet niet voor je kind zijn. Snapt u? Je kunt niet die zalf niet kopen, ook al zou je dan die of die rekening kunnen betalen. Nee, ik koop die zalf, koop die tabletten, doe die dingen voor dat kind. Koop de waaiers, koop de ventilators, koop de mobile airco. Je moet iets. Dat kind moet wel goed kunnen leven. Op die manier heb ik keuzes gemaakt."

Soms komen mensen ook in de problemen omdat ze gewoon niet met geld om kunnen gaan. Nooit geleerd hebben om met geld om te gaan. Dat komt nogal eens voor bij jongeren.

"In principe is het mogelijk om rond te komen met het budget dat je hebt, maar daar moet je dan superverstandig mee om gaan."

Leon: "Ik woonde bij m'n ouders. Toen ben ik op m'n negentiende op kamers gegaan in Zwolle. Het was een soort vlucht van de problemen die bij ons thuis waren. De studie lukte niet. Vanwege alle stress zoek je toevluchten. Ik ging veel uit en dat kost geld. En dan kom je een keer niet rond. En dan zegt er iemand van goh, je kan bij de bank je 0-grens verlagen. Daar begin je dan

mee. Na anderhalve maand ben je er doorheen. Eerst denk je: nou en, ik heb een klap geld op m'n rekening staan. Ik ga toch door die grens heen. En dan is het beneden de nul. Beneden de nul is beneden de nul, hoeveel maakt dan eigenlijk niet uit want het leven is dan toch wel klote. En ja, dan ga je echt, tenminste in mijn geval, gekke dingen doen. Of ik nou een pilsje koop van anderhalve euro of een whisky van twintig euro. Het maakt echt geen flikker uit. In principe is het mogelijk om rond te komen met het budget dat je hebt, maar daar moet je dan superverstandig mee omgaan. Maar op een gegeven moment heeft dat gewoon geen zin meer, omdat het leven het toch niet meer waard is. Niet dat ik dan dood wou of zo. Maar om mijn bestaan leuker te krijgen, wil je meer kunnen besteden. En daar ga je dan voor en dat past gewoon totaal niet in je budget."

De schulden kunnen ook flink oplopen vanwege bijkomende incassokosten en kosten van deurwaarders. Het oorspronkelijke schuldbedrag wordt dan al gauw verdubbeld of verdrievoudigd. En op een gegeven moment zien mensen dan geen uitweg meer.

Richard: *"Deurwaarders, dat is ongelofelijk, die ruïneren mensen. De tarieven die zij rekenen, de bedragen die zij zomaar uit hun losse vinger zuigen. Dat is ongelofelijk, ongekend. In vier maanden tijd hebben ze van m'n bedrag van achthonderd euro vierenvijftighonderd euro gemaakt. Nou, ik snap niet wat voor kosten ze allemaal gemaakt hebben, maar dat is gewoon ongekend. Dat zouden ze aan banden moeten leggen. Hoeveel bedragen zij erbij opgooien, dat is ongelofelijk. Daar moeten ze gewoon een vaste limiet aan zetten. Genoeg mensen komen door de kleinste schulden in de grootste problemen."*

Als je eenmaal in de schulden bent beland en geen uitweg meer ziet, willen mensen soms ook helemaal niet meer onder ogen zien dat ze schulden hebben. Brieven worden niet meer opengemaakt.

Leon: *"Drie jaar lang heb ik brieven niet open gemaakt. Ik flikkerde altijd alles achter de stoel. Ik had toch geen geld. Dus waarom zou ik kijken wat ik moet betalen?"*

"Ik had toch geen geld. Dus waarom zou ik kijken wat ik moet betalen?"

Soms komen mensen ook vanwege verslaving in geldproblemen. Met zogenaamde hulp van vrienden die in soortgelijke problemen zitten, geraken ze van de wal in de sloot. Mensen komen zo in grote problemen. Als ze adequaat hulp krijgen leren ze hun situatie onder ogen te zien en dat is het begin van een lange weg uit het dal. Er zijn heel wat mensen die zich met vallen en opstaan op deze weg voortbewegen. Een aantal mensen krijgt daarbij steun van de schuldhulpverlening. Anderen willen of moeten het op eigen houtje uitzoeken. Dat lukt soms niet, soms wel.

Ron: *"Door drugsgebruik ben ik in de schulden terecht gekomen. Ik heb in de WSNP gezeten, maar heb nu weer schulden. Dat komt door mijn baas. Dat was een goeie vriend van me. Die zou mijn vaste lasten betalen en het beetje dat dan nog van mijn loon overbleef werd op mijn rekening gestort. Maar dat liep helemaal uit de hand. Hij heeft alles, ook de belastingteruggave, in zijn eigen portemonnee gestoken. Ik heb gelijk ontslag genomen en nu ben ik voor mezelf bezig. Een beetje oud ijzer, een beetje scooterhandel. Een beetje geld verdienen. Het werkt.*

Het is leuk om zo te verdienen. Beter dan een vast contract of een baan. Je koopt gewoon een slechte scooter op en die knap je gewoon op, tot ie weer picobello is. Dat zit, zeg maar, in m'n bloed. Ik sleutelde veel. Mijn vader deed het vroeger met auto's. Ik met scooters. Ik knap ze op en dan verkoop je ze weer. En dan druk je het geld, dat hou je achterwege totdat je weer wat ziet. Nou heb ik een splinternieuwe scooter voor de deur staan hier. En die staat weer op internet. En zo ga ik hoger en hoger.

Dit en een beetje oud ijzer. Dat doe ik naast mijn uitkering. Daar worden mijn schulden mee betaald. Ik moet het zelf doen van tweehonderd euro in de maand. Er lopen nog twee procedures met die schuldeisers. Nog twee of zo. Nog een jaartje en dan ben ik hopelijk schoon, gelukkig. Dan krijg ik ook meer geld. Da's de bedoeling. Daar doe je het toch voor. Met die schulden, dat heb ik zelf geregeld. Ja, dan heb ik maar twee schulden. Ik ga niet weer drie jaar lang in de ellende zitten, dat doe ik echt niet meer. Ik heb daar in de WSNP zoveel ellende gehad, dat doe ik echt niet meer. Toen was het veertig euro in de week. Daar moet je het dan maar van doen. Dat kan niet, hoor. Ik rook. Ik drink dan niet meer, maar van veertig euro in de week kan je echt niet rondkomen. Elke keer weer hetzelfde eten, daar pas ik echt voor. Hoe ik dat toch drie jaar heb volgehouden? Ik heb af en toe bij vrienden gegeten."

De tering naar de nering zetten. Dat is het parool van veel mensen die rond moeten komen van een laag inkomen. Het lukt. Vaak met pijn en moeite, maar het lukt. Dit is extra moeilijk als het doen van inkopen een manier wordt om te ontspannen. Als arme kun je daar niet aan meedoen. Het inzicht dat kopen als ontspanningsmiddel vaak niet werkt, is dan mogelijk een schrale troost.

Hugo: "Mensen zijn niet blij. Mensen zijn continu zo geforceerd. Dat komt door de drukte en door de recessie. De mensen gaan de stad in om inkopen te doen, om zich lekker te voelen. En vervolgens een uur later zitten ze gewoon weer met hetzelfde gevoel."

Sommigen hebben een hard oordeel over mensen die spullen kopen waar ze geen geld voor hebben: het zijn domme ganzen! Sommige armen klagen er over dat het zo gemakkelijk is om geld te lenen.

Tjeerd: "Ik kan rondkomen. Dat is dan ook alles. Daar is alles op aangepast natuurlijk. In plaats van naar een leuk café ga je dan naar een sociaal centrum. En je woont ook niet erg luxe. Dat is dan matig, maar ik kan rondkomen. Je past je leven aan naar wat er is. Je moet inschikken, want het leven past zich niet aan jou aan. Je ziet wel eens op de televisie dat mensen dan toch allerlei dingen kopen, die zich inlaten met een Otto-club. Als je je daarmee inlaat, dan heult je toch met de vijand. Die mensen zijn bezig jou in een pakket te brengen waar je niet meer uit kan komen, waar je ingezogen wordt. Domme ganzen die tot zover in de schuld zitten. Die moet je een trap onder hun hol geven, want het hoeft helemaal niet. Over het algemeen zijn het domme ganzen."

Esther: "Het wordt je ook zo makkelijk gemaakt, je kan rood staan op de bank, je kunt lenen, je kunt bij de Wehkamp, bij de Otto op afbetaling kopen. Mijn vriend kocht regelmatig bij de Otto. Die Otto kreeg door dat hij keurig op tijd zijn lening betaalde. Hij kreeg bericht van: meneer u bent een goede klant, u betaalt goed uw rekeningen, u mag bij ons vanaf nu drieduizend euro rood staan. Nou, hoe verzin je het? Dat soort dingen. Dan zal je een gezin hebben met een paar kinderen en er komt weer een nieuwe mode aan en al die kinderen willen daar aan meedoen... Moeder moet maar kijken of ze dat kan bekostigen."

"Het wordt je ook zo makkelijk gemaakt, je kan rood staan op de bank, je kunt lenen, je kunt bij de Wehkamp, bij de Otto op afbetaling kopen."

Veel mensen met een (te) laag inkomen doen een beroep op de voedselbanken. Midden 2010 geldt dat voor 15.000 huishoudens in Nederland. Een aanzienlijk deel van deze mensen kampt met problematische schulden. Armoede dreigt hen de baas te worden. Bij sommigen is de schaamte zo groot dat ze

ook in probleemsituaties weigeren gebruik te maken van de voedselbank. Het schaamtegevoel wordt aangevuld met het idee dat de voedselbank toch maar minderwaardig voedsel verstrekt. Een mening die overigens doorgaans niet met de feiten overeenstemt. Voor veel anderen is de voedselbank de steunpilaar die mensen in staat stelt om in hun feitelijke armoedesituatie, de armoede toch zo goed en zo kwaad als het kan, de baas te blijven.

Bea: "De voedselbank vind ik zo gênant. Ik doe het niet. Ik vind het zo vernederend dat je ergens naartoe moet gaan en dat je dan iets krijgt. Ik ken mensen die het wel doen en als ik hoor wat ze krijgen dan denk ik: daar heb ik niets aan, snoep en wittebrood, dat eet ik niet."

Paul: "Ik wou het allemaal eerst niet. Ik dacht van: ik voel me te hoog. Je werkt, je voelt je hoger, hoger dan iemand die bij de deur loopt. Toen ik voor het eerst bij de voedselbank kwam, dacht ik: die voedselbank hoeft voor mij niet, want ik kan me redden. Maar toen ik binnenkwam en zag wat er allemaal binnen zit, zo veel plezier... Ik ga er nu heen voor mijn plezier. Voor mij is het een uitje. De voedselbank is een uitje voor mij."

Spiegelschrift: Wordt welvaart precair?

Uit het recente onderzoek Huishoudens in de rode cijfers⁽⁶⁾ blijkt dat eind 2008 minimaal 840.000 huishoudens in Nederland kampen met problematische schulden of het risico daarop. Nog eens 250.000 huishoudens worstelen met een teruglopend inkomen door problemen met hun hypotheek. Dat is een flinke stijging vergeleken met enkele jaren terug, toen nog gesproken werd van 200.000 huishoudens met problematische schulden.

Wanneer huishoudens net voldoende inkomen hebben om iedere maand rond te komen, kan één onvoorziene rekening het begin van een schuldsituatie inluiden. Deze huishoudens zijn niet in staat om tegenvallers op te vangen. Zo'n situatie van preciaire welvaart doet zich niet langer alleen voor aan de randen van de samenleving; ook huishoudens in het centrum van de samenleving krijgen te maken met onzekerheid en sociale kwetsbaarheid. Bij deze huishoudens is nog geen sprake van armoede, marginalisering en sociale uitsluiting, maar hun leven lijkt op een fragiel kaartenhuis, dat bij de geringste schok of tegenslag in elkaar dondert.

(6) Onderzoek naar de omvang en achtergronden van huishoudens met (een risico op) problematische schulden, uitgevoerd door onderzoeksbureau Panteia in opdracht van het ministerie van SZW, Zoetermeer, juli 2009

Ook huishoudens in het centrum van de samenleving krijgen te maken met onzekerheid en sociale kwetsbaarheid.

De toename van de sociale kwetsbaarheid brengt steeds meer mensen tot het besef dat de groeiende welvaart gepaard gaat met gevaarlijke trends waarmee alle burgers te maken krijgen: de uitgaven (vooral de woonlasten) stijgen, de inkomsten worden instabieler, het samenleven wordt losser, de druk van zelfontplooiing en zelfpresentatie neemt toe, de samenleving wordt complexer.⁽⁷⁾ Mensen met weinig tot geen financiële reserves zijn bevattelijker voor de negatieve werking van deze trends. Maar ook niet-armen kunnen door deze trends in de gevarezone terecht komen.

Het komt voor dat armen onverantwoorde uitgaven doen en daardoor in de schulden komen. Dat is onverstandig, zullen velen misprijzend vaststellen. Uit recent onderzoek blijkt dat mensen die sociaal uitgesloten worden, hun consumptie inzetten als middel om nieuwe sociale relaties aan te knopen.⁽⁸⁾ Dat kan leiden tot uitgaven waarvan in alle nuchterheid moet worden vastgesteld dat ze niet stroken met de persoonlijk en financiële belangen van betrokkenen. Dat geldt niet alleen voor armen. Ook niet-armen kunnen consumptie inzetten als ze zich slecht voelen of als ze sociale relaties willen aanknopen. Het onverantwoord uitgaven doen is derhalve geen exclusieve eigenschap van armen.

(7) Voor een praktijkgerichte analyse - in beeld, woord en geluid - van deze vijf maatschappelijke trends zie: Ellie Smolenaars, Armoede Live!, Aksant, Amsterdam, 2008

(8) Zie bericht over onderzoek van de sociaal-psychologe Nicole Mead naar de samenhang tussen geld en sociaal gedrag in NRC Handelsblad van vrijdag 27 augustus 2010 p.13

8. Hulp

Veel hulp die geboden wordt is professionele hulp. De stemmen worden echter steeds luider dat de professionele hulp aangevuld of vervangen kan worden door hulp van vrijwilligers, van familie of buurtgenoten. Buurtbesef en nabuurschap roepen beelden op van vroeger tijden. In de moderne samenleving is veel van deze lokale samenhang verdwenen. Dat is in veel gevallen inderdaad zo. Maar de medemenselijkheid en solidariteit zijn niet verdwenen. Ze hebben echter een meer individuele vorm aangenomen. Onderlinge hulp wordt verleend vanuit persoonlijke inzet en persoonlijke relaties. Dat gebeurt tussen armen en niet-armen. Denk bijvoorbeeld aan maatjesprojecten. Het gebeurt ook tussen armen onderling. Vanuit die individuele inzet kunnen armen en niet-armen in onderlinge dialoog nieuwe vormen van sociale levenskracht bouwen.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Armen hebben veel te maken met instanties en regels. Daarbij gaat vaak het nodige mis. Mensen zitten vaak in rotsituaties. Ze voelen zich afhankelijk, machteloos, zitten om hulp verlegen en dan werpen regels vaak grote blokkades op en lijken instanties onneembare vestigingen waarin dienstverleners veranderen in vijanden.

Leon: "Dan krijg je een brief van het budgetadviesbureau waarin staat dat je bij de gemeente de langdurigheidstoeslag kunt ophalen. Dus dan ga je naar het gemeentehuis toe. Daar zeggen ze: hier wordt alleen maar getrouwd. Oh, waar moet ik dan heen? Je moet naar het Stadskantoor. Dus ik naar het Stadskantoor. Maar dan heb je daar ook weer vier ingangen. Dus ik neem de eerste, want daar had ik m'n paspoort een keer opgehaald. Maar nee, nee, wij weten van niks. Je moet bij een andere zijn. En dan ga je daar naar binnemen en dan zeggen ze: die mensen zijn er even niet. Dan moet je morgen om twee uur even terugkomen. Ik ben net drie weken begonnen in een werktraject. Dan ga je van ellende maar een dagje vrij vragen, zodat je om twee uur daar zo op die dinsdag kan zijn. En dan zeggen ze: dan moet je morgen even terugkomen, want je had dit of dat even mee moeten nemen. Dat soort gezeur. En dan denk je op een gegeven moment: laat maar zitten! Je moet telkens terugkomen of je wordt doorverwezen. Ik heb in twee jaar tijd binnen het zorgsysteem twintig mensen gezien en twee teams en niemand kon er wat mee. Binnen de sociale dienst heb ik drie contactpersonen gehad. Binnen het budgetadviesbureau heb ik er twee gehad, binnen CWI drie contactpersonen, bij het traject van Radar twee contactpersonen, bij de crisishulpverlening waar ik zo nu en dan op terug kon vallen heb ik twee contactpersonen gehad."

"Binnen de sociale dienst heb ik drie contactpersonen gehad, bij het budgetadviesbureau twee, binnen CWI drie contactpersonen..."

Daarbij doen armen de ervaring op dat instanties niet met elkaar communiceren: de ene instantie weet niet wat de andere doet. Armen hebben daar last van, omdat ze van het kastje naar de muur worden gestuurd. Het duurt allemaal erg lang en men heeft het gevoel dat de hulpverlening sneller en beter kon als er meer samengewerkt werd tussen instanties.

Leon: "De voorzieningen zijn er wel, maar als ik mijn hele traject bekijk, denk ik van: dat had ook binnen driekwart jaar gekund. Elke keer duurde het te lang. Elke keer kwam je weer bij mensen uit waarvan je denkt: het is het net

niet. De instanties communiceren niet met elkaar. Elke keer moet het individu dat zelf doen. Alles in één systeem. Dat zou veel tijd schelen. Ik moest soms weken wachten totdat iemand weer 'ns dacht van: oh ja, ik moest nog even contact opnemen met Leon. En dan kreeg ik een vraag of een telefoontje en dan had ik alweer twee weken gewoon niks gedaan. Die tijd had ik gewoon nuttig kunnen besteden als die persoon er gewoon eerder de tijd voor had genomen."

Een grote ergernis naar instanties toe is dat zij keer op keer gegevens vragen die ze al lang in het dossier hebben zitten.

Bea: "Waar ik zoveel hinder van heb, waar ik ook kwaad over ben, zijn de gegevens die ik iedere keer opnieuw op tafel moet leggen. Waarom niet alleen je financiële situatie van dat moment. Waarom iedere keer weer je gas en je huur en je licht en je verzekering en het bewijs dat je bij die woningbouwvereniging bent. Dan denk ik: wat een flauwe kul, dat is al twintig jaar zo. Waarom kun je niet invullen van: zie vorige aanvraag, de aanvraag van vorig jaar, van afgelopen twaalf jaar? Maar iedere keer wordt het papier opnieuw opgevraagd. Ik ben toch bij die mensen bekend? Maar iedere keer moet je toch weer de formulieren invullen en kopieën bijleveren. Afschriften kopiëren. Sta je daar in de supermarkt te goochelen met al je papieren. Ze weten niet hoeveel tijd en energie dat de mensen kost. Iedere keer die volledige poespas. Stop de gegevens in een dossier op een vaste plek en vraag mensen alleen gegevens opnieuw door te geven als er iets veranderd is."

Mensen ervaren dat het soms heel veel moeite kost om een voorziening te krijgen die ze dringend nodig hebben. Het gaat vaak om relatief kleine en goedkope voorzieningen, maar het gedoe er rondom heen kost heel veel kruim en geld. Dat is voor veel mensen een doorn in het oog en een grote bron van ergernis.

Naima: "Ik heb de ziekte van Crohn, een ontsteking in het darmkanaal. In de badkamer heb ik een wc gekregen. Maar weet je met hoeveel moeite ik die wc heb gekregen? Misschien gelooft u het niet. Dan komt die man praten, dan komt die man praten, dan komt die vrouw praten. En toen moest ik bij de GGD-arts ook nog eens alles komen vertellen, terwijl zij de hele situatie van mij weten. Eén telefoontje plegen en ze weten mijn situatie. Waarom gaan ze al die onderzoeken doen? Dat kost meer geld dan de wc die ik moet krijgen. Ik heb die wc niet zelf gevraagd. Dat heeft mijn vriendin gedaan. Zij zei: "Omdat je het toch niet zelf aanvraagt, doe ik het voor je." Zij weet dat ik door die ziekte soms twintig keer per dag naar de wc moet en dat ik 's nachts moest rennen. Daarbij ben ik een paar keer gevallen. Iedere keer

is het goed afgelopen, maar het had ook fout kunnen gaan. Nou, het heeft een jaar geduurd voordat ik die wc had staan. Het systeem zit zodanig in elkaar dat er mensen van leven dat wij ziek zijn. Dat wij ziek zijn, vinden ze prachtig. Of wij creperen maakt niet uit, maar we moeten wel blijven leven, wel blijven ademen graag, want dat levert geld op. Ze verdienen er gewoon aan dat ik leef. Laat ik het maar eerlijk zeggen: daar verdienen ze gewoon aan. Zo moet u het zien, alles andersom zien, alles omdraaien. Dan zie je de waarheid, hoe het in elkaar zit. Je hebt op een gegeven moment het systeem door. Daarom vechten wij ook tegen die windmolens. De opzet is totaal verkeerd. De insteek is totaal verkeerd begonnen. En zolang wij daar geen verandering in aanbrengen, blijft het zo."

"Het blijft teveel bij kletsen en wij worden te weinig serieus genomen."

Een verdere grief naar instanties is dat daar mensen werken die totaal niet weten wat armoede is.

Monica: "Het blijft teveel bij kletsen en wij worden te weinig serieus genomen. De gemeente moet laten zien wat ze doet en dat ze ons serieus neemt. Ze hebben geen kaas gegeten van de situaties waarin ik en de anderen zitten. Ze denken er veel te makkelijk en lichtzinnig over."

Er zijn armen die de ervaring opdoen dat er weinig naar hen wordt geluisterd. Daarom houdt een aantal van hen voortaan liever hun mond of ze zoeken lotgenoten op om mee te praten en activiteiten te organiseren.

Bea: "De politiek zou eens moeten luisteren naar ons mensen. Ik ga de politiek niet meer benaderen. Ik ben al alle instanties afgeweest. Misschien was het de verkeerde manier, was het energieverstopping en zou ik meer rechtstreeks naar iemand in de politiek moeten gaan. Maar daar heb ik de moed niet meer voor."

Mirjam: "Ik zou mijn hart graag bij de gemeente willen luchten, maar ik doe het niet meer, omdat er toch niet echt reëel geluisterd wordt. Dat vind ik heel erg. Het kost mij alleen maar kracht en energie, die ik liever in de positieve dingen stop. Ik heb het nu losgelaten, ik ga niet meer strijden tegen die organisaties. Ik nodig mensen uit die in dezelfde situatie zitten als ik. Wij komen bij elkaar. We hebben geen van allen geld. De een neemt koekjes mee, de ander neemt verf mee en de ander de kwasten. Dan geven we elkaar schilderles. Iedereen

gebruikt zijn eigen talenten. Er zit een kunstenaar bij. Normaal moet die betaald worden, maar wij kunnen die niet betalen. Dus af en toe doen we het ook gewoon zelf. Die man wil gewoon mensen helpen. Hij heeft zoiets van: zulke dingen moeten geen geld kosten, ze zijn nodig om mensen op de been te houden. Zo helpt hij ons en de maatschappij. Het is wel typerend dat de mensen die we zo tegenkomen allemaal denken zoals wij. En als je ze tegenkomt, hoef je niet eens met elkaar in gesprek te gaan. Je voelt het aan."

Het gevoel dat er niet naar je geluisterd wordt heeft ook te maken met het feit dat in de hulpverlening aan armen vaak het persoonlijke contact verloren gaat. Iemand bij naam kennen, een gezicht kennen. Dat is heel belangrijk voor goede hulpverlening.

Joan: "Ik belde laatst en ik vroeg naar die mevrouw die dan mijn consulente zou zijn. Nou, die is er al niet meer. Ik zeg: "Waarom weet ik dat dan niet? Wie is er nu dan?" Kreeg ik te horen: "Ja, er is al iemand anders gekomen en die is er ook al niet meer. Nu spreekt u met die en die." Ik zeg: "Dit is toch wel een zootje eigenlijk hè." Als je klem komt te zitten of hoe dan ook, dat je gewoon niet iemand hebt. Ik heb er geen gezichten bij. Ik weet bij god niet wie ze zijn. Dat je niet weet wie je consulente is, dat je iemand aan de telefoon krijgt zonder het gezicht te kennen. Ik bedoel, dat werkt toch gewoon niet. Van beide kanten niet, volgens mij. De menselijke maat is er niet. Ze behandelen je niet als mens. Je moet in een bepaald hokje passen."

"De menselijke maat is er niet. Ze behandelen je niet als mens. Je moet in een bepaald hokje passen."

Veel mensen die hulp krijgen hebben er grote moeite mee dat de hulpverleners zo vaak wisselen. Mensen willen een band opbouwen, vertrouwen in elkaar krijgen. Weten dat jouw consulente je situatie kent en je levensverhaal weet en serieus neemt. Als mensen telkens met nieuwe consulenten geconfronteerd worden, kan die vertrouwensband nooit opgebouwd worden.

Naima: "Ik weet heel vaak niet wie mijn consulente is, zo vaak verandert het. Toen ik een keer een nieuwe consulente kreeg, heb ik gebeld om een afspraak te maken, zodat we elkaar konden ontmoeten. Zij zegt: "Dat is niet nodig." Maar ik vind van wel. Als je steeds alleen maar via de telefoon praat, dan weet je niet met wie je praat. Ik vind het belangrijk dat je elkaar in de ogen kunt kijken. Over de telefoon is heel anders."

Ook het constant opnieuw moeten aanleveren van gegevens die de instanties al hebben, maakt mensen moedeloos en boos. Dat roept het gevoel op dat hulpverleners mensen niet serieus nemen. Mensen die hulp vragen, verwachten van hulpverleners dat ze meelevend, dat ze gevoel tonen, dat ze aangeven wat kan, hoe zaken opgelost kunnen worden. Mensen zitten niet te wachten op mededelingen waarom het allemaal niet kan.

Mijnke: "De gemeente en wij liggen niet op een lijn. Wij zijn gevoelsmensen en zij praten alleen. Als je ze in de ogen kijkt, snap je ze veel beter, dan voel je ook van: daar moet ik mee uitkijken. Ik ga daar heel veel op af, op mijn gevoel. Als ik telefoon krijg, weet ik niet wat ik voor me heb. Dan heb ik echt zoiets van: wat nu dan, wat wil hij nou weer? En dan durf ik niet te vragen wat hij nou echt bedoelt. Dat is makkelijk voor de andere kant. Ik heb gisteren nog iemand gebeld van de bijstandstelefoon, want ik moet op het moment leven van 267 euro per maand. Deze maand heb in nog helemaal niets gehad. Ik leef van de giften en gaven van anderen. Ik heb gisteren gebeld met die mevrouw of het een beetje op kon schieten. Ze moet weer papier, en ze moet weer papier, en ze moet weer papier hebben. Op een gegeven moment weet ik niet meer wat voor papieren ik moet laten zien. Ik heb nog helemaal geen WWV gehad. Ik ga dadelijk de bijstand in. Die mevrouw weet daar alles van. Maar wat hoor ik: als je het papier opstuurt, zal ik kijken hoe het met je WWV staat.

Als ik de mensen niet had die mij momenteel financieel steunen, dan was ik kapot. Die mevrouw aan de telefoon is een mevrouw zonder emotie. Het is net een marionet. Je trekt aan een touwtje en ze doet zo. Zo heeft ze het geleerd. Ik kan me wel voorstellen dat ze alle problemen ook niet mee naar huis kan nemen, want er zijn heel veel problemen. Dat kan ook niet. Dat kan je van hen ook niet vergen, dat zij 's avonds met zakdoeken zitten. Maar ze kunnen wel tegen je zeggen: "Zo kan het, zo kan het." We moeten wat gelijkwaardiger leven en wat meer respect voor elkaar hebben."

Respect voor elkaar kun je pas opbouwen als je elkaar beter leert kennen. Voor veel hulpverleners is de wereld van de armen een totaal vreemde wereld. Hulpverleners die zelf uit de wereld van de armen komen, hebben vaak aan een woord of gebaar genoeg om te begrijpen waar het om gaat en wat mensen bedoelen.

Irmgard: "Maak gebruik van mensen zoals ik. Er zijn zo veel mensen zoals ik die fout waren, maar die 180 graden zijn gedraaid, die zo graag willen maar die de kans niet krijgen. Ik zou zo graag willen werken met jongeren die echt op de rand van de afgrond staan. Om toch te kijken of ik ze kan krijgen naar het goeie puntje. Maar dat mocht niet, want ik kan er niet bij komen. Want

ik heb zelf dat verleden. Je krijgt geen tweede kans in Nederland. Ga je in Nederland één keer fout, ook als je jonger bent dan 18, dan ben je de sigaar. Klaar. En het maakt niet uit dat ik mijn leven heb veranderd. Het maakt niet uit dat ik 380 graden ben veranderd. Het maakt niet uit dat ik het nu goed doe. Het maakt niet uit dat ik keihard vecht voor mijn kinderen. Juist doordat ik zelf dat verleden heb, weet ik wat ze voelen, die kinderen. Al die jongeren die voelen alleen maar van: weet je, allemaal leuk, lief een aardig hoor, dat je met me aan het praten bent, maar alles wat je weet heb je uit boekjes; ben je daar geweest? Nee? Ik heb daar wel gestaan. Ik ben anders."

"We moeten wat gelijkwaardiger leven en wat meer respect voor elkaar hebben."

Bovenstaande ervaringen met instanties en met hulpverleners zijn niet positief. Maar er zijn hoe dan ook contacten met instanties en met hulpverleners en er zijn ervaringen opgedaan. Er zijn mensen die daar niet aan toekomen. Dat treft met name mensen die geen vaste woonplek hebben. Het blijkt moeilijk instanties er dan van te overtuigen dat je bestaat en wilt blijven bestaan.

Richard: "Als je geen vaste woonplek hebt, val je overal tussen. Ik wilde graag gaan werken, zodat ik weer een inkomen kreeg. Nou, dan heb je weer het probleem, je hebt geen postadres, of geen verzekering. Je hebt geen vaste verblijfplaats. Dat zijn dingen waar je gewoon tegenaan loopt. Als ik weer 'ns twee weken bij iemand mocht logeren, kon ik weer die twee weken via het uitzendbureau gaan werken en dan had ik weer geld. Als je geen vaste woonplek hebt, word je aan alle kanten teruggeslingerd en ondertussen sta je midden in allerlei problemen en die hopen zich alleen maar op. Ik vind, als mensen zo in de problemen komen, dan moet er gewoon opvang zijn. Die zegt van: of gedwongen of vrijwillig, maakt niet uit, maar je moet gewoon niet op straat komen. Het moet niet zover komen dat je helemaal aan de grond zit, dat je in het park moet gaan slapen. Als dat gebeurt, is het vertrouwen in de hulpverlening gewoon weg. Dan heb je ook geen energie meer om weer een stap te zetten, om weer iets te beginnen."

Spiegelschrift: Geïndividualiseerde solidariteit

Voor iedereen en zeker voor armen is het hebben van een netwerk erg belangrijk om problemen het hoofd te bieden. Via dergelijke netwerken ontvangen mensen zorg, aandacht en ondersteuning. In dit verband wordt vaak gesproken over sociale cohesie en over informele zorg door buurtorganisaties. Zeker in grotere dorpen of steden is niet of nauwelijks sprake van sociale cohesie of buurtorganisaties. Vaak wordt verondersteld dat er dan ook geen sprake is van informele zorg. Dat is echter niet het geval. Uit recent onderzoek blijkt dat het gebrek aan buurtbinding niet tot gevolg heeft dat er geen hulp bestaat tussen bewoners onderling.⁽⁹⁾ Buurtbewoners helpen elkaar wel degelijk. Niet vanwege het gevoel samen een buurt te vormen, want dat gevoel hebben mensen niet meer. Ze helpen elkaar veeleer vanwege een persoonlijke relatie. Het stimuleren van buurtverbondenheid is daarom niet de aangewezen weg om informele zorg te stimuleren. Dat zal veel gericht en persoonlijker moeten gebeuren.

Mensen helpen elkaar niet vanwege het gevoel samen een buurt te vormen, maar veeleer vanwege een persoonlijke relatie.

Daarbij kunnen zich twee belemmeringen voordoen. De eerste belemmering heeft te maken met handelingsverlegenheid: als iemand jou om hulp vraagt wil je die hulp wel geven, maar ongevraagd doe je dat niet, want je vindt het ongepast je ongevraagd met een ander te bemoeien. De tweede belemmering heeft te maken met vraagverlegenheid: mensen vinden het vaak moeilijk om hulp te vragen aan hun burens. Dat versterkt het gevoel van afhankelijkheid en het leidt tot het gevoel iets terug te moeten doen. Deze twee gevoelens leven vaak sterk bij armen en dat kan ertoe leiden dat sommigen geen hulp willen aanvaarden. Ook als hulpgevers dat niet verwachten, hebben hulpontvangers soms een grote drang om iets terug te doen. Armen zijn daartoe vaak niet in staat en daarom weerhoudt deze compensatiedrang hen van het vragen om hulp.

(9) Lilian Linders, De betekenis van nabijheid. Een onderzoek naar informele zorg in een volksbuurt, Den Haag, 2009

9. Meedoen

Iedereen moet meedoen in de samenleving. Activering en participatie zijn veel gebruikte trefwoorden. Armen krijgen dat soms direct, maar meestal indirect te horen van niet-armen: als iemand werkelijk wil kan ie meedoen! Of: je moet ook iets doen voor je uitkering! Maar die oproep aan de armen kaatst als een echo terug naar de niet-armen. Niet-armen moeten armen gelegenheid bieden, in staat stellen om mee te doen. Meedoen vraagt inzet van de armen. Het vraagt zo mogelijk een nog grotere inzet van niet-armen. Armen kunnen alleen meedoen in de samenleving als niet-armen hen accepteren en respecteren. Zonder meetellen is meedoen niet mogelijk.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Meedoen in de samenleving is erg belangrijk, zegt iedereen. Dat vinden de meeste armen ook. Maar meedoen kost vaak geld en daar hebben armen nu juist gebrek aan. Dat betekent vaak dat zij zich los maken van de samenleving. Of in hun ogen juist andersom: de samenleving maakt zich los van arme mensen.

Paul: *“Ik moet het doen met dertig euro per week. Dus ik zit vast in mijn eigen huis. Ik kan niet ergens een pilsje kopen. Ik kan niet naar de bioscoop. Ik kan geen boeken kopen en ik kan geen platen kopen. Ik doe mijn boodschapjes en daar houdt het bij op. Zaterdag ga ik boodschapjes doen en kom ik weer thuis. Je kan nergens aan meedoen. Je kan nergens heen. Je zit gewoon vast. Je zit aan je huis gekluisterd. De enige waarmee je contact hebt, is je tv en radio. Verder niet. Je wilt wel, maar je kan niet. Je zou het kunnen vergelijken met een gevangenis. Bij het gevang is het zo: je kan er niet uitlopen. Ik kan nog naar buiten. Ik kan nog een keer op het hoekje van de straat staan, luchtje happen, rondje lopen.”*

Naima: *“Ik heb heel weinig wensen voor mijzelf. Ik leef heel zuinig. Ik ben niet zo van dat eisen. Ik ben heel blij met een klein beetje. Als ik kleren van iemand kan dragen, ben ik ook al blij. Ik vind het ook niet zo erg als ik geen mooie kleren heb. Ik rook niet. Ik drink niet. Ik ga niet naar de bioscoop. Ik heb geen krant, geen tijdschrift. Ik ben nergens lid van. De televisie is het enige. Dat is alles.”*

Mijnke: *“Nou, ik zal je vertellen dat ik al heel lang minder tv kijk en al lang geen krant meer heb, en het is steeds rustiger in mijn hoofd. Ik probeer elke dag de dag in te gaan. En waarbij ik denk dat ik een hand uit moet steken en ik die hand kan uitsteken, steek ik hem uit. Zo leef ik dag in dag uit. Of ik me daarmee los maak van de wereld? Nee, de wereld maakt zich los van mij. Mensen willen graag praten, zich uiten, ventileren. Als een mens niet ventileert, gaat hij gewoon kapot. Ik merk aan mensen dat ze eigenlijk een week lang zouden willen praten, dag en nacht. Maar ze kunnen hun verhaal niet kwijt. Daar gaan mensen aan dood. Het is heel mooi dat een mens bijstand krijgt, maar het is ook belangrijk dat een mens aandacht krijgt.”*

*“Of ik me daarmee los maak van de wereld?
Nee, de wereld maakt zich los van mij.”*

Ondanks het feit dat ze weinig geld hebben, slaagt menigeen er toch in om contacten met de samenleving op te bouwen en te onderhouden. Als dat niet

kan via betaald werk zijn er mogelijkheden om via vrijwilligerswerk actief te zijn in de samenleving.

Mirjam: *“Ik noem mijn uitkering ook werken. Ik doe drie dagen per week vrijwilligerswerk. Ik doe dat om onder de mensen te blijven. Het is voor mij een soort ontspanning, want als ik thuis zou zitten, zou ik gek worden. Dan word ik depressief, word ik raar, ga ik rare waanideeën krijgen en dan ga ik prakkiseren.”*

Nel: *“Mijn kinderen kunnen dit seizoen naar het openluchtzwembad. Gratis. Maar als tegenprestatie moet ik een aantal uren daar werken: schoonmaken en bediening. Zes uur voor een hele zomer zwemmen. Er zijn mensen die dat niet doen. Maar ik doe dat wel. Omdat mijn kinderen leuke dingen kunnen gaan doen. Dat ik er dan even voor moet werken, vind ik helemaal niet erg. Ik weet ook niet waarom sommige mensen dat niet doen. Ik vind het normaal dat er een tegenprestatie gevraagd wordt, dat er in de maatschappij samengewerkt wordt.*

De saamhorigheid zou groter moeten zijn. Op zo’n manier kan zo’n voorziening staande worden gehouden. Ik zie het meer als monument. Toen ik klein was, was het zwembad er al. En als het op deze basis voortgezet kan worden, vind ik dat goed.

De mensen zijn veel te egoïstisch in deze tijd. Niemand hoeft meer voor iemand klaar te staan. Dat was vroeger wel. Ik vind dat dat waardevol was. Dat iedereen voor iedereen klaar stond en de schouders met iedereen er onder zette. Als ik tegen mensen zou zeggen dat ze dat moeten doen, denk ik dat ze me voor gek verklaren. Dan zouden ze zeggen: “Wat jij doet moet je zelf weten, maar dat hoeft je ons niet op te leggen.” En daar hebben ze dan ook wel weer gelijk in. Het is heel moeilijk, maar het zou er meer moeten zijn, die saamhorigheid.”

Nog belangrijker dan het eigen meedoen vinden mensen het kunnen meedoen van hun kinderen. Juist armen hebben er alles voor over om hun kinderen gewoon te kunnen laten meedoen. Mijn kinderen zullen niet merken dat we arm zijn en anderen zullen aan mijn kinderen niet zien dat we arm zijn. Dat zijn twee doelen die veel armen, met name moeders, zich stellen. Ze offeren zichzelf op om ervoor te zorgen dat kinderen het beter krijgen dan ze het zelf gehad hebben. Dat lukt niet altijd. Dat roept verdriet op en schuldgevoelens.

Monica: *“Ik ben alleenstaande ouder van twee kinderen, een dochter van tien en een dochter van bijna dertien. Je kan merken dat je best wel om geld verlegen zit als de kinderen groter worden en dat de kinderen daar ook meer moeite mee gaan krijgen. Om zich heen zien ze vriendjes en vriendinnetjes*

wel zoveel keer met vakantie gaan en alles krijgen. Ik moet elk dubbeltje bij wijze van spreken omkeren. Op mijn tellen passen, of ik het doe en waarom ik het doe. Dat is af en toe wel eens verdrietig. Dan denk je van: hé verdikke, je gunt het ze zo, je wil graag, maar ja... goed... Ik zeg ook: "Goed meisjes, wat ik niet heb kan ik niet geven." Ja, ze hebben buien dan kunnen ze het heel goed verhapstukken, dan kunnen ze het heel goed verdragen. Maar ze hebben ook buien waarbij ze er tegenin gaan en ze het op dat moment niet willen accepteren. Ik voel me dan gewoon een slechte moeder. Dat ik mijn kinderen niet kan geven waar kinderen recht op hebben."

"De school zei: Alles gaat door, wat er ook gebeurt, wat er ook aan de hand is, we weten jullie situatie, je draait gewoon lekker mee."

Behalve voor schuldgevoel zorgt zo'n situatie ook voor angst dat je kinderen niet mee kunnen doen op school, buitengesloten worden. Een toezegging van een fonds of van school is dan een grote geruststelling.

Monica: "De school heeft nog steeds het schoolgeld van mijn dochter niet gehad en het schooljaar is bijna voorbij. Ik heb een aantal brieven gehad en een paar telefoontjes gekregen. Je bent bang dat ze zeggen: ze kan niet mee op schoolkamp of dan kan ze dat niet doen. Maar de school heeft ook al een garantie gegeven. Dat geeft naar mij en mijn dochter toe een stuk rust. De school zei: "Alles gaat door, wat er ook gebeurt, wat er ook aan de hand is, we weten jullie situatie, je draait gewoon lekker mee in allerlei dingen en het komt allemaal wel." Intussen heb ik bij de stichting Meedoen geld gevraagd."

Er zijn armen die het eten uit hun mond sparen om er voor te zorgen dat hun kinderen er goed uitzien, met nette kleren naar school gaan. Dat willen ze voor het kind, maar ook voor zichzelf, om zelf ook door anderen gezien te worden als goede ouder .

Irmgard: "Of ze op school merken dat we arm zijn, weet ik niet. Mijn dochter krijgt altijd brood en drinken mee en ze ziet er gewoon netjes uit. Ik heb ook wel eens gehad dat haar broeken allemaal kapot waren en dan had ik tachtig euro weekgeld. Maar ja, ik weet een winkeltje en daar heb je voor zeven euro een meisjesbroek. Nou, dan haal ik twee broeken. Dan heb ik 15 euro minder in die week en dan zit ik even krap, maar dan ziet ze er wel goed uit. Dat staat toch wel bovenaan, dat vind ik belangrijk. Het heeft ook te maken met wie jij als moeder bent en hoe je dan over komt. Als ik dat

niet doe, ja wat denkt de lerares dan? Het is altijd belangrijk dat je kinderen goed verzorgd zijn. Dat is gewoon belangrijk. Daarvoor doe je het. Daarvoor ben ik ook altijd bezig geweest. Ik vecht voor mijn kinderen, ik doe alles voor mijn kinderen, ik laat mijn eten staan voor mijn kinderen."

Door het doen van vrijwilligerswerk kunnen mensen ook een sociaal netwerk opbouwen. Dat geeft hen in financieel en sociaal opzicht meer mogelijkheden.

Moniek: "Ik heb me weer aangesloten bij een kerkelijke gemeenschap. Dat is de enige plek waar ik nu wat steun ervaar. Daar zijn geregeld kringgesprekken. En er is een kleine groep mensen bij mij uit de wijk, waardoor ik me gesteund voel. Ik ben pas geopereerd en heb problemen met mijn dochter. Het groeide me boven mijn hoofd. Ik heb huishoudelijke hulp en nu komt de tuin er ook nog bij, die moet op orde worden gemaakt. Ik weet niet hoe ik het allemaal moet redden. Dat flapte ik er een keer uit. Dinsdag komen ze met vijf man, komen ze de tuin doen. Daar ben ik heel erg blij mee."

Hugo: "Gelukkig bestaat de computer. Gelukkig, want daar ontmoet ik 's avonds in chatrooms andere mensen. Daar heb ik sociale contacten. Binnen Europa. Discussierooms waar mensen ook over alles mogen gaan praten en mekaar tips geven. Het is het sociale netwerk. En als je geen zin meer hebt, dan zeg je tot ziens. Het is veilig. Je krijgt geen stempel opgedrukt. Ze kennen jou niet. Je mag een foto erop zetten, maar dat doet niemand. Er wordt om de beurt een microfoon doorgegeven. Er is ook veel ruimte voor mensen om gitaar te spelen, te luisteren en voor muzikanten om bij elkaar te zijn. Het is echt een hele leuke site. Je hoort het in de trein, in je omgeving. Iedereen heeft wel last van een situatie, of het nou gaat over werk of sociaal of wat zich in de wereld afspeelt. En het is gewoon mooi om dat ook mee te maken van andere mensen die in Duitsland wonen, die ergens anders wonen, die allemaal te maken hebben met situaties van werkloosheid en hoe het er in de politiek aan toe gaat."

"Ik ben goed zoals ik ben, maar de wereld heeft er geen plek voor gemaakt. Waarom is er in vrede naam geen ruimte voor een persoon zoals ik?"

Er zijn ook mensen die helemaal geen netwerk hebben, die het alleen moeten zien te rooien. De vrienden die ze ooit hadden, hebben hen in de steek gelaten.

Kadisha: *“Ik heb geen vrienden meer sinds ik arm ben geworden. Ik voel me wel eens erg alleen en zielig. Dan zitten de tranen tot hier. Dan ben je heel alleen. Ik heb niemand om zaken mee te delen. De muren zeggen niks terug. Ik wil het ook niet bij mijn kinderen neerleggen. Ik wil geen zeurpiet voor ze zijn. Maar je kan je sores niet kwijt. Dus stop ik mijn problemen weg en ben vrolijk en lach. Ik ben toch blij met wat ik heb.”*

De eigen sores weglachen lukt niet iedereen. Zelfs mensen die zelf weinig stappen kunnen zetten naar de samenleving toe, willen doorgaans toch graag meedoen in de samenleving. Ze vragen de samenleving hen te accepteren zoals ze nu eenmaal zijn.

Leon: *“Ik ben goed zoals ik ben, maar de wereld heeft er geen plek voor gemaakt. Waarom is er in vredesnaam geen ruimte voor een persoon zoals ik? Ik kan gewoon geen fulltime baan aan, omdat ik nog zoveel shit moet verwerken. Ik heb een hele tijd rust nodig. De wanhoop die je eigenlijk voelt. Van: er is geen ruimte die ik nodig heb. Dat maakt dan dat je die ruimte wilt gaan creëren en daardoor ga je de maatschappij van je af duwen. Als iemand dan vraagt: “Zal ik je helpen?” Dan heb je eigenlijk zoiets van: sodemieter alsjeblieft op met je hulp, want ik heb al genoeg aan mezelf. En toch heb je het nodig. En dan denk ik dat het heel erg belangrijk is dat je als maatschappij toestaat dat iemand op z'n bek gaat, maar dat je er wel staat om hem op te vangen, want je kunt niet iemand dwingen. Als iemand me had gedwongen had ik hem helemaal kapot geslagen, terwijl ik echt absoluut geen agressief persoon ben. Maar als iemand me in een soort van dwangbuis doet, een maatschappelijke dwangbuis, dan heb je gewoon zoiets van: ik moet hier uit. Dan ga je echt op alle mogelijke manieren proberen er uit te komen.”*

Spiegelschrift: Zonder meetellen geen meedoen!
Armen staan voor de vraag: hoe kunnen wij (blijven) meedoen in de samenleving? De samenleving als geheel staat voor de vraag die daaraan vooraf gaat: hoe kunnen we ervoor zorgen dat kwetsbare mensen meetellen en reële mogelijkheden hebben om mee te doen? In het beleid wordt vaak uitgegaan van de zelfbewuste burger die zijn leven in eigen hand neemt, zijn eigen loopbaan plant, eigen keuzes maakt, zichzelf indekt tegen risico's. Voor een groot aantal mensen is dat beeld ver weg: mensen zonder werk, mensen met een handicap, mensen met weinig inkomen, mensen die niks te kiezen hebben en het leven moeten nemen zoals het komt. Hoe kunnen deze mensen worden geactiveerd tot meedoen, tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid?

Alleen in een samenleving waarin mensen respect voor elkaar hebben, is geen plaats voor vernedering, armoede, uitsluiting, verloedering en onveiligheid.

Dat kan alleen als deze mensen ondanks hun beperkingen toch meetellen, als deze mensen ertoe doen in de samenleving. Dat vraagt om inzet en betrokkenheid van deze mensen. Het vraagt ook inzet en betrokkenheid van medemens, van buurtgenoten. Alleen in een samenleving waarin mensen respect voor elkaar hebben, is geen plaats voor vernedering, armoede, uitsluiting, verloedering en onveiligheid. Dat is een samenleving waarin ook arme mensen meetellen. Zo'n samenleving mag iedereen aanspreken om mee te doen en naar vermogen een bijdrage te leveren aan de samenleving.

10. Werk

Er zijn steeds meer mensen die weliswaar een baan hebben, maar die toch nog in armoede verkeren. Er groeit twijfel over het vroeger vanzelfsprekende idee dat werk hebben een garantie is op bestaanszekerheid. En de baanvastheid is ook niet meer wat ze geweest is. Ook dat roept twijfel op over de eerder met stelligheid gepresenteerde zekerheid dat een betaalde baan de beste weg is uit de armoede. Mogelijk is dat nog steeds zo, maar de stelligheid is verdwenen. Er zijn twijfels voor in de plaats gekomen. Twijfels rond de voorheen vanzelfsprekende normaalbaan van 36 of 40 uur met collectieve afspraken. Twijfels over de voorheen vanzelfsprekende gelijkstelling tussen het hebben van werk en het hebben van bestaanszekerheid. Deze twijfels kunnen een brug van herkenning slaan tussen armen en niet-armen, want bij beide groepen zijn oude vanzelfsprekendheden rond arbeid en inkomen weggefallen. Harde oordelen over niet-willers die met harde hand moeten worden aangepakt, kunnen worden bijgesteld vanwege eigen ervaringen dat de werkelijkheid er soms anders uitziet dan gedacht.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Werken is de beste weg uit de armoede. Zeggen veel mensen die niet in de armoede zitten. Mensen die wel in de armoede zitten, hebben hun twijfels.

Tjeerd: "Ik heb, toen ik 18 was, een zwaar ongeluk gehad. Met mijn fiets tegen een auto aangereden. Een simpel moment van niet uitkijken, werd gezegd. Ik had net het VWO af. Als dat niet was gebeurd, was ik bij de rijkspolitie te water gaan werken. Dat kon toen niet. Dat is nu dertig jaar geleden. In die dertig jaar heb ik revalidatiecentra afgelopen, scholingen gehad en nog eens scholingen. Maar het heeft allemaal geen zoden aan de dijk gezet. Uiteindelijk ben ik pas na tien jaar, dat was in 1991, officieel arbeidsongeschikt verklaard. Ik weet niet wat een normaal inkomen is. Ik bedoel, ik heb nooit werk gehad en ik zal nooit op die manier mijn centen verdienen."

Nel: "Als vijfjarige ben ik geopereerd aan een nier. Ik ben een nier kwijt. Ik ben toch wel een zorgenkindje geweest. Vanuit het ouderlijk huis ben ik op mezelf gaan wonen. Toen kreeg ik een partner waar ik drie kinderen bij kreeg. Mishandeling en alles in het spel. Ben ik toen van gescheiden. Drie jaar lang alleen geweest. Weer een man leren kennen en daar heb ik de laatste twee kinderen gekregen. Die is ook gaan lopen. En nu zit ik hier dus alleen met mijn kinderen.

Ik wil zelf wel weer gaan werken. Ik ben iemand die graag bezig is. Dus ik wil wel weer gaan werken en dan niet meer het schoonmaken in de avonduren, dat wil ik niet en dat kan ik ook niet met de kinderen. Ik wil dan meer naar bejaardentehuizen, thuiszorg, die kant op. Maar ik heb zelf nog zoveel te regelen en op de rails te zetten, dat ik dat er niet bij kan hebben. Binnenkort krijg ik weer een oproep. De consulent had zo iets van: je hebt al twee keer uitstel gekregen. Dus dan moeten we maar even kijken hoe je er voor staat, maar de kans is groot dat je toch werk moet gaan zoeken. Ik heb uitstel gekregen, omdat ik nog zoveel moest regelen, omdat ik zelf in de knel zat. Aan de ene kant zou het wel fijn zijn als ik weer werk zou krijgen. Want dan heb ik weer, hoop ik, meer inkomen. Daar doe ik het voor, daar wil ik het dus voor doen. Maar aan de andere kant, mijn kinderen hebben me ook nodig."

"Aan de ene kant zou het wel fijn zijn als ik weer werk zou krijgen. Want dan heb ik weer, hoop ik, meer inkomen. Maar aan de andere kant... mijn kinderen hebben me ook nodig."

Soms vinden mensen dat ze te weinig steun krijgen in het zoeken naar werk. En te weinig steun als ze werk hebben gevonden. Die ervaring stamt voor een deel nog uit de periode van voor de invoering van de arbeidskorting. Toen deden mensen de ervaring op dat ze erop achteruit gingen als ze betaald werk kregen.

Nora: "Toen mijn kind klein was, mocht ik thuis blijven. Later kreeg ik kinderopvang en moest ik gaan werken. Op een gegeven moment ging ik twintig uur werken. Ik verdiende in die twintig uur net zoveel als met de uitkering. Ik ben dus uit de uitkering gestapt. En dan val je in een heel groot gat, want ik had wel schone kleding, maar niet up to date. Ik heb toen de mazzel gehad dat ik mijn huidige man leerde kennen. En toen ik eindelijk een baan kreeg, is hij met mij de stad in gegaan en hebben we een hele nieuwe garderobe aan kunnen schaffen. Maar dat kan je niet met een uitkering, dus wat krijg je, je hebt allemaal onkosten. Je kan niet in je oude kloffie naar je werk toe. Al met al kreeg ik toen ineens minder te verteren dan toen ik in de uitkering zat. Toen heb ik wel eens gedacht: ik ga maar weer in de bijstand zitten, want dit werkt gewoon niet. Want toen kreeg ik huursubsidie, kreeg ik kwijtschelding van onroerendgoedbelasting, waterschapsbelasting, al die gein."

Er zijn genoeg uitkeringsgerechtigden die graag aan de slag willen als kleine zelfstandige, als zzp'er. Vaak lukt dat niet. En mensen die zzp'er zijn, doen nogal eens de ervaring op dat dit een onzeker bestaan is, zeker in tijden van economische recessie.

Hugo: "Vorig jaar kreeg ik een brief: of ik geïnteresseerd was in een bijeenkomst voor mensen die als ondernemer verder willen. Krijg je dertigduizend euro tegen lage rente als je een goed plan hebt. Ik zou willen beginnen met flessen fruitsap van kiwi, banaan enzo. Overal wordt gezegd: gezonde voeding, gezonde voeding. Met tig mensen gaan praten. Hoe gaan we dat aanpakken? Wat krijg je voor subsidies vanuit de gemeente? Ze zeggen er ook bij dat het ontwerpplan een positieve bijdrage moet leveren aan de maatschappij. Dus geen pizzeria, daar hebben we genoeg van. Dus ik ga daar achteraan met twee goeie vrienden van mij, eentje van Molukse komaf en eentje van Engelse komaf. We hebben het voor mekaar en hoeven eigenlijk alleen de vergunning te krijgen. En dan wordt het afgewezen en komt de gemeente met honderd redenen waarom ze het niet goed vinden. Er zijn in dit land zoveel regels en er is zoveel bureaucratie. Ik wil niet aan een elastiekje hangen. Ik wil me loskoppelen van die uitkering. Ik heb even die swung nodig om me los te koppelen."

Chantal: "Mijn man is zzp'er. Nou dat zegt genoeg. Hij heeft een klusbedrijf, renovatie en onderhoud, hij schildert, maakt meubels, doet van alles. Hij heeft maanden, de hele winter door, geen werk gehad. Dat wij echt zeiden van: hoe krijgen we het nu weer rond. Mijn man is bijna zestig en die vind elders ook niet zo makkelijk werk. Ik werk nog 18 uur en daarmee kunnen we nog net uit de uitkering blijven. Maar ik ben al 62 en dan gaat dat werken ook niet meer zo goed. Mijn lijf zegt 'stop', maar ik moet gewoon. Ik kan niet stoppen, want ik heb dat salaris hard nodig om een stuk van de huur, het gas, licht en water te betalen. Om het te redden moet ik mijn boodschappen doen van 35 euro in de week. En dan snap je dat ik eens in de veertien dagen de voedselbank heel erg nodig heb. Niet zo zeer om de dingetjes die er extra bijzitten, maar wel om het brood, om het brood."

"Ik ben al 62 en dan gaat dat werken ook niet meer zo goed. Mijn lijf zegt 'stop', maar ik moet gewoon."

Toch blijft voor veel mensen het hebben van werk de ideale situatie. Werk geeft inkomen en beide zijn goed voor je zelfbeeld en voor je toekomstperspectief.

Richard: "Ik voelde me er beter bij toen ik m'n eigen geld gewoon verdiende, toen ik gewoon aan het werk was en een inkomen haalde, trots was op het product dat ik maakte. Ik zat in de reclame. Tijdschriften maken, contact met bedrijven. Je hebt een bezigheid. En je hebt je eigen inkomen. Je hoeft niet je handje op te houden, of bij instanties lopen te zeuren met je problemen. Het heeft ook wel nadelen natuurlijk, maar je hebt niet het gevoel dat je alleen maar overal om moet vragen. Je krijgt echt een minderwaardigheidscomplex als je iedere keer maar hulp moet vragen. Door alles ben ik een ander persoon geworden als dat ik graag zou willen zijn. Ik was altijd heel zelfverzekerd en altijd vol energie, vrolijk, had overal wel zin in. Dat is veranderd naar iemand die last van depressies heeft en wantrouwig is en weinig toekomstbeeld heeft. Dat vind ik wel erg voor mezelf. Ik ben echt in een heel diep zwak gat geraakt en ik kom daar zelf niet uit. En als het om toekomst gaat, ik kan me de dag van morgen nog voorstellen, maar over de volgende week kan ik niets zeggen. Vroeger had ik dat wel. Had ik altijd wel een doel voor ogen of een beeld van wat ik wou bereiken."

Voor sommigen is betaald werk voorlopig een onhaalbare kaart, alhoewel ze dat graag zouden willen hebben. Dan is vrijwilligerswerk een goed alternatief, waar mensen veel voldoening uit kunnen halen.

Marly: "Ik had gewoon werk. Toen ben ik, dat zeg ik achteraf, de verkeerde man tegen het lijf gelopen. Ik heb bewust nog voor een kleine gekozen en ben vrij laat moeder geworden. Toen ze tien weken was, heeft hij me laten zitten. Ik was toen 45. Ik heb mijn baan op moeten zeggen. Ik werkte bij de PTT. Dag en nacht dienstjes, mijn baby kon ik niet om mijn nek binden. In het begin had ik veel schaamtegevoel. Ik ben ook dikwijls in paniek geweest, en tranen.

Thuis hadden we het niet breed, maar je zorgde wel dat je werk had en een eigen inkomen. Nu kwam ik in een wereld terecht waar je helemaal niet in wilt komen. Voor mijn gevoel heb ik me daar aardig uitgeworsteld. Ik heb niet meer zo het gevoel dat ik die sticker op mijn rug heb hangen, dat iedereen kan zien van: hé, weer zo'n uitvreter. Ik zou weer willen werken en alles op een rijtje hebben. Ik heb aan allerlei trajecten meegedaan. Nu zit ik in een nieuw traject waarin ze proberen jou toch weer op een baan te krijgen. En ik doe vrijwilligerswerk. Eten rondbrengen bij bejaarden. Daar haal ik heel veel voldoening uit. Het is hartstikke gezellig. Hier een bakkie, daar een beetje kletsen, daar een arm, daar eens een schoen dichtveteren. Het is gewoon ontzettend leuk daar."

Spiegelschrift: Werk moet lonen!

Betaalde arbeid is de beste weg uit de armoede. In veel gevallen gaat deze constatering op. Maar niet in alle gevallen. De armoede onder de werkenden

is de laatste jaren flink gestegen: van 97.000 in 1990 tot 182.000 in 2005.⁽¹⁰⁾

Bijna een verdubbeling. Het aantal zelfstandigen dat in een situatie van armoede verkeert, steeg naar verhouding nog veel meer: van 50.000 in 1990 tot 128.000 in 2005. De verwachting is dat deze cijfers de laatste jaren nog verder zijn gestegen.

Deze ontwikkelingen dwingen ook (groepen) mensen die zich tot nu ver weg waanden van armoede tot nadenken over sociale kwetsbaarheid en onzekerheid. Deze verschijnselen hebben zich namelijk uitgebreid naar het midden van de samenleving. De buffer tussen baan en bijstand is dunner geworden. Voor veel flexwerkers en voor zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) is deze buffer helemaal weggevallen.⁽¹¹⁾

De buffer tussen baan en bijstand is dunner geworden. Voor veel flexwerkers en voor zelfstandigen zonder personeel is deze buffer helemaal weggevallen.

Dat wil niet zeggen dat er niet geprobeerd moet worden om mensen vanuit een uitkering aan een baan te helpen. Maar dan liefst wel een baan waarmee mensen daadwerkelijk uit de armoede zijn. Voor een aantal mensen is de route naar betaalde arbeid niet of nog niet begaanbaar. Mensen met weinig of geen perspectieven op de arbeidsmarkt kunnen mogelijk aan de slag in de sfeer van het vrijwilligerswerk en de onbetaalde samenlevingsopbouw. Ook daar, in de zogeheten 'civil society', kunnen mensen hun kwaliteiten ontdekken en uitbouwen. Met ondersteuning en begeleiding kan ook deze groep mensen werken aan de opbouw van hun sociaal kapitaal. Dat is ook in het belang van de samenleving.

(10) SCP/CBS-publicatie 2007/30, Armoedemonitor 2007, redactie: Cok Vrooman (SCP), Stella Hoff (SCP), Ferdy Otten (CBS) en Wim Bos (CBS), Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, december 2007

(11) Will Tinnemans, Onzeker bestaan. Leven aan de rafelrand van de arbeidsmarkt, Nieuw Amsterdam/FNV, Amsterdam 2009

11. Toekomst

Armen zijn vaak niet in staat om aan hun toekomst te denken. Voor niet-armen is dat een stuk gemakkelijker en vanzelfsprekender. Maar voor armen en niet-armen geldt dat zij een goede toekomst wensen voor hun kinderen. Dat streven verbindt armen en niet-armen. En de ervaring die ze daarbij opdoen in hun eigen gezin, kan worden gebruikt om kinderen van armen extra steun te geven. Een ouder die zijn kinderen gelijk wil behandelen doet dat door ze ongelijk te behandelen. Door rekening te houden met de verschillen tussen de kinderen worden deze gelijk behandeld. Als de ouder de kinderen precies gelijk zou behandelen zonder rekening te houden met hun verschillen, zou feitelijke ongelijkheid de uitkomst van deze ogenschijnlijk gelijke behandeling zijn. In deze alledaagse vanzelfsprekendheid ligt de rechtvaardiging voor een beleid om kinderen uit arme gezinnen extra aandacht en extra kansen te geven.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Hoe mensen tegen hun toekomst aankijken en of ze perspectief zien voor zichzelf, hangt heel sterk af van hun verleden, hun persoonlijke levensgeschiedenis. Er zijn mensen die weinig kansen hebben gehad in hun leven. Hun wieg heeft op de verkeerde plek gestaan. Des te bewonderenswaardig is het hoe zij vechten om te overleven.

Irmgard: "Op vierjarige leeftijd kreeg ik mijn eerste uithuisplaatsing, en vervolgens doorplaatsen, doorplaatsen, doorplaatsen. Slechte jeugdzorg, slechte dingen er omheen. Uiteindelijk moest ik op 17-jarige leeftijd het internaat verlaten. Zonder ook maar enige uitleg over financiële kwesties of wat dan ook. Hupsakee, veel plezier, hier heb je duizend gulden per maand, zoek maar een kamer en zoek het maar uit. Ik ben toen veel met justitie in aanraking geweest en ben niet altijd lief geweest.

Op een gegeven moment ben ik in de WSNP gekomen, omdat ik schulden had. Gemaakt van mijn zeventiende tot mijn negentiende. Ik wist helemaal niets. Dat was eigenlijk wel dom. Maar domheid waarin ik niet geschoold was. Dus als je het niet weet, kun je het alleen maar leren door op je bek te vallen, om het maar plat te zeggen. Ik ging naar de WSNP en ik ging naar school en ik deed alles.

Toen kwam er een eindafrekening van Essent en die zei dat ik 6.446 kuub gas verbruikt had. Ik vergeet die getallen nooit meer. Dat ik zoveel gas had verbruikt in vier maanden tijd. Dat kan niet, gaswacht alles erbij geweest. Iedereen zei: "Dat is een fout van de leverancier." Maar Essent bleef volhouden en mijn WSNP ging over de kop.

Toen ben ik op straat beland. Ik heb heel veel rare sprongen moeten maken om boven te blijven. Ik heb toen jaren lang niet in Nederland papierland geleefd. Zo noem ik dat. Zolang je staat ingeschreven ben je in Nederland papierland. En zolang je niet staat ingeschreven, weet niemand waar je bent. Niemand vindt je. Je krijgt geen post. Nergens last van.

Op een gegeven moment raakte ik zwanger en moest ik terug naar Nederland papierland. Dat ging allemaal. Ik deed zoals de rechters en justitie het wilden. Ik kwam in budgetbeheer. En budgetbeheer betaalde mijn rekeningen niet. Toen stonden ze van het water voor mijn deur, om water af te sluiten. Toen van het gas om het gas af te sluiten. En toen kwam mijn huurbaas en die zei: "Je hebt een huurachterstand." Er is veel gedoe geweest. Ik heb de krant erbij gehaald. Maar uiteindelijk is alles opgelost en was ik helemaal schuldvrij. Schuldvrij en opnieuw zwanger. En toen kreeg ik helaas een kind dat heel erg ziek was en toen kon ik weer van voor af aan beginnen. And that is the story of my life."

Dat zijn heftige verhalen. Jongeren die geen kansen hebben gehad en toch blijven vechten. Armen die niet leven, maar overleven.

Irmgard: "Ik overleef, ik leef niet, ik overleef. Dat is heel wat anders. Ik leef niet. Eigenlijk weet ik niet wat het verschil is. Ik heb nog nooit geleefd. Ik heb alleen maar overleefd. Dus ik weet niet wat leven is. Ik ben wel benieuwd of ik er ooit een keertje achterkom. Misschien over drie jaar. Als het goed is ben ik dan uit de schuldhulpverlening. Dan kan ik beginnen en dan ben ik 34 jaar. Dan is 34 jaar eigenlijk naar de mallemoer geholpen door het land waarin ik ben geboren. En wat mij elke keer moet steunen en wat er voor mij had moeten zijn en er gewoon nooit is geweest. Dus ja, klote. Maar het is wat het is, je moet het doen met wat je hebt. En daar doe je het mee. Maar ik kom er helemaal bovenop, niets kan me tegenhouden. Ze hebben me nog steeds niet kleingekregen. Dus dat lukt ze nou ook niet. Als het de afgelopen dertig jaar niet is gelukt, lukt het de komende dertig jaar ook niet."

"Ik heb nog nooit geleefd. Ik heb alleen maar overleefd. Dus ik weet niet wat leven is."

Behalve van wat mensen meegemaakt hebben in hun jeugd hangt de toekomst sterk af van je gezondheid. Er is een grote samenhang tussen armoede en gezondheid. Arme mensen blijken vaak minder gezond te zijn en minder gezonde mensen blijken vaak arm te zijn.

Moniek: "Ik ben een alleenstaande moeder met een dochter van 13. Ik zit al 13 jaar in de WAO, op bijstandsniveau. Ik ben daarvoor wel werkzaam geweest, maar dat is abrupt geëindigd met de geboorte van mijn dochter. Vanaf haar geboorte ben ik ziek. Kraambedpsychose. Ik heb een bepaalde tekortkoming om haar goed te kunnen opvoeden. Ik doe heel erg mijn best en ik heb die jaren ook heel preventief gewerkt, maar het is niet voldoende gebleken. Er is toch schade opgetreden bij mijn dochter en er is een scheve verhouding gegroeid in onze gezinssituatie. Ik ben alleen haar moeder, ik kan haar geen vader bieden, die is er niet. In principe ben ik haar moeder en vader tegelijk. Dat valt niet altijd mee. Ik krijg hulp. Die zorgt voor mijn dagelijkse structuur. De hulpverlening zorgt ervoor dat ik kan blijven functioneren als moeder en als vrouw binnen mijn gezin. Verder helpt de hulpverlening bij mijn verwerking van mijn verleden. En de hulpverlening helpt mij in de zorg naar mijn dochter toe. We waren goed op weg. Maar er is een terugval opgetreden, omdat er na de therapie geen nazorg was. Er was een wachtlijst voor intensieve orthopedagogische gezinsbegeleiding. Nu ben ik weer terug bij af."

Bea: "Mijn gezondheid is alleen maar achteruit gegaan door alle spanningen en stress. Ik moet afvallen, maar ik ben vijf kilo aangekomen. Puur van de stress. Het is werkelijk ziekmakend, dat hele gedoe om aan geld te komen. De maatschappij stelt ontzettend hoge eisen. Je wordt eigenlijk geacht gezond te zijn. En als je dat dus niet bent, ben je eigenlijk een loser. Je schaamt je. Ik kan wel door de grond heen zakken. Ik kan er wel om heen draaien, maar ik schaam me, omdat ik graag anders zou willen. Je wilt zo graag anders. Werk is de oplossing voor armoede, zeggen ze. Dan moet je wel gezond zijn, dat is het punt, het grote punt en omdat je niet gezond bent kun je allerlei dingen niet zelf. Met werk uit de armoede komen geldt als je gezond bent. Als je dat niet bent, ga je helemaal de andere kant op."

Soms is je als kind wat overkomen, een ongeluk bijvoorbeeld. En dat bepaalt de rest van je leven.

Paul: "Ik heb vroeger, toen drie, vier jaar was, een ongeluk gehad. Boven van de zolder afgevallen op de betonnen vloer. Mijn vader komt van zijn werk thuis. Die vond mij op de grond al bloedend. Ik weet er zelf niets van. Ik was zes, zeven jaar toen ik weer wat kon leven. Dus ik ben een hele hoop kwijt vanaf mijn jeugd. En ik denk dat ik, omdat ik dat ongeluk heb gehad, niet mee kon komen met anderen op school. Ik ben vier keer blijven zitten op de gewone normale school voordat ik naar de stad toe kon naar speciaal onderwijs. Alles bij mekaar opgeteld heeft dat bij mij een plaatje gekregen van binnen."

"De maatschappij stelt ontzettend hoge eisen. Je wordt eigenlijk geacht gezond te zijn. En als je dat dus niet bent, ben je eigenlijk een loser."

Veel mensen maken zich zorgen om de toekomst. Dat doen armen ook. Maar soms kunnen mensen niet meer de moed opbrengen om over hun toekomst na te denken. Dat geldt ook voor armen. Velen van hen zijn blij dat ze de dag van vandaag overleven. Anderen zitten in een vergelijkbare situatie, maar ze behouden hun strijd lust. Aan het feit dat ze voor kinderen moeten zorgen, ontleneren mensen ook soms kracht en toekomstperspectief.

Gea: "Ik zie helemaal geen toekomst. Ik leef van dag naar dag. Elke dag is voor ons meegenomen. Die heb je weer overleefd. Zo ver ben je weggedrukt. Elk mens vindt de toekomst wel leuk om bepaalde dingen. Maar dat hebben wij

niet. Wij zijn blij dat we een dag overleefd hebben. Zo leven wij. We gaan vanavond naar bed en morgen weer op en kijken dan wat die dag brengt. Wij hebben als het ware te veel om dood te gaan en te weinig om te leven.”

Irmgard: “Mijn toekomst is moeilijk. Als ik naar de toekomst kijk, kijk ik meestal naar de toekomst van de kinderen. Dat vind ik een mooier beeld dan mijn eigen toekomst. Ik heb mezelf eigenlijk erbij neergelegd dat ik grote kans heb dat ik eindig als een schoonmaakster. Dat zal ik dan doen, zolang ik kan werken. Ik denk dat er niet veel meer van mij wordt dan dat. In mijn toekomst zal ik toch nog gelukkiger blijven dan wie dan ook, zolang mijn kinderen gelukkig zijn.

Ja, hoe zie je je toekomst? Ik heb nog nooit echt goed naar een toekomst kunnen kijken. Ik heb altijd van dag tot dag geleefd en ik heb ook niet de kans gekregen om te kijken naar een toekomst. Ik ben nu pas vanaf maart in de WSNP. Mijn scheiding heeft ook geholpen. Maar ik begin nu pas te merken dat ik weer een beetje mens word.

Ik kom onder de mensen, ik ben heel voorzichtig met mensen, dat wel, ik heb wel een beetje mensenangst gekregen. Ik heb veel teleurstellingen, veel steken in mijn rug gehad. Heel veel.

Als het al bij de fundering fout gaat, hoe verwacht je dan dat het gebouw goed zal blijven staan? Mijn fundering is rot als de pest. Mijn muren zijn keihard. Maar doordat die fundering redelijk rot is, is het in sommige situaties best wel moeilijk. En blijft het moeilijk. Ik hoop echt dat ik nog iets kan met mijn toekomst. Als ik met moeilijkere jongeren zou kunnen gaan werken, zou ik dat zeker doen. Ik weet gewoon dat ik heel veel voor die jongeren zou kunnen betekenen. Ik begrijp ze. Ik weet wat het is om alleen op te groeien. Ik weet wat het is om die liefde niet te hebben, om die veiligheid en geborgenheid niet te hebben.”

2S piegelschrift: Kinderen vrijwaren van armoede!

Eén op de acht kinderen in Nederland leeft op of rond de armoedegrens. Het gaat om ongeveer 400.000 kinderen! Deze kinderen en jongeren hebben vaak te maken met problemen op verschillende terreinen: gezondheid, sociaal-emotionele ontwikkeling, onderwijs, toekomstkansen. Vanwege financiële problemen kiezen veel jongeren voor een vervolgopleiding die beneden hun niveau ligt. Jongeren uit arme gezinnen hebben weinig mogelijkheden voor een goede sociale en emotionele ontwikkeling. Ze hebben achterstand in startkansen door belemmeringen op het terrein van onderwijs.

Soms worden ze al op jeugdige leeftijd geconfronteerd met een financiële zorgplicht voor hun ouders. Zo’n start in het leven is niet goed voor hun gevoel

van eigenwaarde, hun recht op zelfstandigheid en hun loopbaanperspectief. Dat geldt voor alle kinderen die in zo’n situatie zitten, maar speciaal voor kinderen uit huishoudens die te maken hebben met generatielange armoede. Zelfs als mensen van mening zijn – terecht of onterecht – dat armen door eigen toedoen of eigen schuld in de armoede terecht zijn gekomen, dan nog zullen de meeste mensen zeggen dat de kinderen van deze armen een faire kans moeten krijgen om een eigen toekomst op te bouwen. Scholen, vrijetijdsverenigingen en gemeenten kunnen ertoe bijdragen dat kinderen die kans krijgen. Om dat te bereiken, kan het nodig zijn om kinderen uit arme gezinnen iets extra’s te geven.

Eén op de acht kinderen in Nederland leeft op of rond de armoedegrens. Het gaat om ongeveer 400.000 kinderen!

Een ouder die zijn kinderen gelijk wil behandelen, doet dat door ze ongelijk te behandelen. Door rekening te houden met de verschillen tussen de kinderen worden deze gelijk behandeld. Als de ouder de kinderen precies gelijk zou behandelen zonder rekening te houden met hun verschillen, zou feitelijke ongelijkheid de uitkomst van deze ogenschijnlijk gelijke behandeling zijn. Dat is het verschil tussen twee modellen van denken over maatschappelijke ongelijkheid: de ongelijkheid van gelijken versus de gelijkheid van ongelijken.

Het eerste model is dat van de ongelijkheid van gelijken. Het gaat er van uit dat mensen van nature gelijk zijn of in een gelijke startpositie worden gezet. Door ijverig leren, hard werken, sparen, hun talenten inzetten, de geboden kansen benutten, kortom, dankzij eigen inspanningen hebben mensen ongelijkheid tot stand gebracht. Het begrip kans staat centraal. Het tweede model is dat van de gelijkheid van ongelijken. Dit model heeft als uitgangspunt dat mensen van nature ongelijk zijn en dat het beter is dat gegeven te erkennen. Dan kun je er namelijk wat aan doen. Gelijkheid ontstaat door in de samenleving een sociale context te scheppen en een samenleving met voldoende gemeenschapszin. Centraal daarin staat het begrip compensatie.

12. Kracht

Vaak wordt over armen gedacht als niet-kunners, als verliezers. Zeker in een maatschappij waarin winnen belangrijk is, drukt dat beeld een negatieve stempel op mensen. Armen nemen dat beeld vaak over en gaan zichzelf als verliezer beschouwen en soms ook gedragen. Niet-armen kunnen dat beeld doorbreken door armen juist aan te spreken op hetgeen ze wel kunnen, op hun kracht. Niet om ze vervolgens geen steun en hulp te geven, maar om de gegeven steun en hulp aan te laten sluiten op de eigen mogelijkheden van mensen.

Passages uit de keukentafelgesprekken

Veel mensen die een uitkering hebben schamen zich ervoor dat ze een uitkering hebben. Ze hebben recht op die uitkering, maar toch schamen ze zich ervoor dat ze van dat recht gebruik moeten maken.

Naima: "Eerlijk gezegd, ik zeg niet zo veel: ik heb een uitkering. Mensen die mij goed kennen, weten dat ik een uitkering heb. Maar mensen algemeen weten niet dat ik een uitkering heb. Ik vertel het niet. Mensen kijken vaak mee, die denken vaak dat je te lui bent om te werken."

Doortje: "Cadeautjes met verjaardagen hebben we afgeschafte. Dat vind ik positief. Wat is dat ook eigenlijk, al die kleine dingetjes. Maar al die kleine dingen kosten wel veel. We hebben een grote familie. Ze hebben nooit gemerkt dat het financieel bij ons een probleem was. In plaats van gebak zet ik koekjes op tafel bij de verjaardagen en dan zeg ik dat koekjes veel gezonder zijn dan al dat gebak. Ik kan heel goed verbergen dat wij het niet breed hebben. Niemand heeft het door. Mijn man praat er ook nooit over. Die wil ook niet dat ik er met anderen over praat. Die heeft er nog meer moeite mee dan ik."

Naast schaamte leeft er veel boosheid onder arme mensen. Ze zijn kwaad om hetgeen hen is overkomen. Daar kijken ze de maatschappij op aan.

Irmgard: "Ik ben kwaad op de maatschappij. Heel erg kwaad. De maatschappij heeft nooit geluisterd, niet geluisterd naar mij, niet naar de kinderrechtvaardigen die boven mij stonden. De jeugdzorg heeft nooit geluisterd naar de adviezen om mij niet te veel te verplaatsen. De maatschappij heeft mij genaaid waar ik bij stond. Ik ben een mavo-havo-vwo-leerling en omdat ik in dat internaat kwam, moest ik naar de zmok-school. Waar was dat voor nodig? Het was wel mijn toekomst. Ben ik boos op de maatschappij? Jazeker, zal ik altijd blijven. Ik zal boos mijn graf in gaan. Maar ik kan er niets aan doen. Kan het alleen maar accepteren. Dus door kwaad te blijven, verspil ik heel veel energie, maar de kwaadheid zal altijd blijven. Ik zal het nooit vergeten en zal het ook nooit vergeven."

"Dat wil niet zeggen dat ik bij de pakken ga neersitten. Ik doe wat ik moet doen. Ik ben heel erg strijdlustig. Ik ben een boom die je niet kan omzagen."

Het is de kunst om niet in de kwaadheid te blijven hangen en de energie die daaruit voorkomt een positieve bestemming te geven.

Irmgard: “De maatschappij waarin ik nu leef is koud, is kil, staat niet klaar voor mekaar, helpt mekaar niet. Weet je. Ik ben alleen. Ik woon hier in een nieuwbouwwijk. Dit is een wijk met heel veel tweeverdieners. Op de basisschool van mijn dochter word ik raar aangekeken. Het verschil is heel groot. En je wordt echt naar beneden gekeken. Omdat je alleenstaande moeder bent en omdat je geen dikke BMW rijdt en dus ben je minder. En dat is in heel veel maatstaven zo. Je bent altijd minder. Het enige wat ik daardoor krijg, is dat ik me alleen maar meer voel. Ik heb liefde in mijn hart en ik heb vier kinderen. Ik heb die BMW niet nodig. Mijn situatie is zoals die is. Klaar. Dat wil niet zeggen dat ik bij de pakken ga neerzitten. Ik doe wat ik moet doen. Ik ben heel erg strijdlustig. Ik ben een boom die je niet kan omzagen. Ik ben een boom en de ergste tornado kan mij nog niet de grond uit krijgen. Ik zit nog steeds te wachten dat ik tegen die veelbesproken muur oloop, zoals ik al jaren om me heen hoor: je loopt nog wel tegen die muur op, je krijgt dat nog wel terug. Nou, ik ben die muur gelukkig nog steeds niet tegengekomen. Ik blijf staan, je krijgt me niet neer. Ik ben een vechter, ik ben een overlever, een vechter. Dat is het beeld dat ik heb van mezelf.”

Sommige mensen worden door hun boosheid aangezet tot claimgedrag. Ze spreken de overheid aan op assertieve, dwingende wijze. Ze zijn er trots op dat ze mede door hun aandringen het hoofd boven water kunnen houden en uit de schulden kunnen blijven.

Monica: “Zelf kun je er niets aan doen. Het enige wat ik doe is constant blijven leuren, bellen, zeiken en drammen totdat ze me spuugzat zijn. Ik zeg van: “Ja, als jullie het niet doen! Ik wil dat jij weet dat ik er ben en dat ik mijn probleem bij jullie heb liggen, dat jullie er werk van moeten maken en mij antwoord moeten geven.” Je bent maar lastig, je bent maar irritant. Dat is de enige manier waarop het schijnbaar kan werken. Want dan gebeurt het ineens wel.”

Andere armen leggen hun problemen niet bij de overheid en instanties op tafel, maar zoeken oplossingen in eigen kring. Ze merken dat ze meer kracht in zich hebben dan zichzelf of anderen dachten.

Mirjam: “Mijn weg in mijn leven is niet makkelijk verlopen. Maar ik leer er ontzettend veel van. Ja, als je niet op die paden komt, dan leer je ook niet. Als een mens geen dreun voor zijn kop krijgt, valt hij ook niet om en leert hij ook niet op te staan.”

Mijnke: “Er zit vaak meer kracht in je dan je denkt. Dat komt misschien ook door het calvinistische land waar we in wonen. Er wordt de mens ook de handvatten ontnomen. De godsdienst in het algemeen die praat altijd van God in de hemel. Maar wat heb ik aan een God in de hemel? Zo is het niet, want God zit in ons. Wij zijn een blauwdruk van hem. En als we elkaar niet aanmoedigen, dan gaat iedereen te gronde. Ik heb heel erg veel bewondering voor mensen zoals ikzelf: we knokken constant en zijn altijd en overal alert.”

“Als een mens geen dreun voor zijn kop krijgt, valt hij ook niet om en leert hij ook niet op te staan.”

Door samen te komen met lotgenoten kunnen armen elkaar ondersteunen en bemoedigen. Daardoor kunnen mensen het redden, kunnen hun armoede doorstaan, toch iets van hun leven maken.

Joan: “Je bent je zelfvertrouwen kwijt. Ik heb cursussen gedaan om mijzelf te ontdekken. Daardoor heb ik mijn kracht gevonden. Voorheen had ik van alle kanten hulp gekregen, zelf kon ik niets. Mijn vrienden bouwden mij weer op. Echte vrienden, die soms zelf heel ziek waren, kanker enzo. Die hebben mij omhoog getrokken. Dan komt het van binnenuit. Het gevoel dat je wordt gewaardeerd. Dat je werd geknuffeld. Dat er veel werd gedaan. Iedereen hielp mekaar. Twintig jaar heb ik vrijwilligerswerk gedaan en er waren wel dertig mensen die hielpen elke week. Die hebben mij omhoog gehouden. Als je het even niet zag zitten: kom maar. Dat heeft mij gered. De maatschappij heeft mij niet gered. Mijn vrienden, echte vrienden hebben mij gered. We hebben een kracht in ons dat we het kunnen redden. We spiegelen elkaar veel om het zichtbaar te krijgen. We praten er met elkaar over. Niet dat dit altijd het hoofdthema is, hoor. Het gaat meer vanzelf, ongemerkt. Als de een weinig eten heeft, dan eet je bij de ander en kijk je daar of er nog wat in de pot zit. Dat doen we met alles, met kleding, met alles wat we hebben, wat we over hebben. De ene keer heb ik wat over en dat krijgt dan een ander. En de volgende keer heeft die andere iets over en dat krijg ik dan weer. Mensen buiten de deur snappen dat niet. Mensen die niet in zo’n situatie zitten, kunnen dat niet. Ik durf gerust voor mezelf te zeggen: als je niet op zo’n positieve lijn zit, red je het niet.”

Spiegelschrift: Denken en doen in termen van mogelijkheden

Bij het formuleren en uitvoeren van het sociaal beleid worden niet de beperkingen, belemmeringen en onvermogens van mensen centraal gesteld, maar juist hun mogelijkheden, interesses en capaciteiten. Mensen worden uitgedaagd om hun eigen mogelijkheden te ontdekken en te ontwikkelen en hun veerkracht en weerbaarheid te versterken. Om mensen die operatie met zichzelf te laten uitvoeren zijn faciliteiten nodig: een stimulerende en uitdagende omgeving. Wat die omgeving precies is en waar ze zich bevindt, kan van persoon tot persoon anders zijn.

Er is niets mis mee om mensen aan te spreken op hun eigen verantwoordelijkheid, maar dan moeten er wel reële mogelijkheden zijn voor mensen om die eigen verantwoordelijkheid waar te maken.

Het is goed om armen met behandelplannen en verbetertrajecten uit te dagen hun mogelijkheden te ontdekken en te ontwikkelen. Er is niets mis mee om mensen aan te spreken op hun eigen verantwoordelijkheid, maar dan moeten er wel reële mogelijkheden zijn voor mensen om die eigen verantwoordelijkheid waar te maken. Een beroep op eigen verantwoordelijkheid van mensen vraagt dus op de eerste plaats om een samenleving die haar sociale verantwoordelijkheid onderkent en opneemt.

13. Acht scharnierwoorden

De keukentafelgesprekken met een dertigtal mensen in Zwolle zijn gegroepeerd rond aan aantal begrippen. Deze zijn scharnierwoorden genoemd, omdat ze uitdrukken dat armoede een relationeel begrip is, dat armen en niet-armen bij elkaar horen, met elkaar verbonden zijn, ook al staan ze mogelijk nog met de rug naar elkaar. Het zijn woorden die het vermogen hebben om een brug te slaan naar andere situaties en andere personen, om betrokken partijen een spiegel voor te houden. Het gaat om woorden die verbindingen tot stand brengen. Verbindingen tussen personen die in een soortgelijke positie zitten en verbindingen met personen die in een geheel andere positie verkeren. Het gaat om woorden die ogenschijnlijke vanzelfsprekendheden onder kritiek stellen. Woorden die opsporen wat onzichtbaar is of onzichtbaar is gemaakt of wordt gehouden. Denk hierbij aan stille, verborgen armoede. Het zijn woorden die duidelijk maken dat de situaties waarin mensen verkeren geen louter natuurlijke gegevenheden zijn, maar dat veel van deze situaties door armen en niet-armen worden gemaakt.

Scharnierwoorden laten zien dat de werkelijkheid meerduidig is, dat er verschillend tegen dezelfde zaken aangekeken kan worden. Het zijn woorden die mensen in hun context plaatsen en ze er tegelijk uit los kunnen weken. Scharnierwoorden maken duidelijk dat er weliswaar kloven bestaan tussen armen en niet-armen, maar dat er eigenlijk geen sprake is van twee gescheiden werelden. Er is sprake van één samenhangende wereld, alleen zien mensen vaak die samenhang niet. Scharnierwoorden helpen die samenhang te ontdekken, ze brengen tot uiting dat armoede een maatschappelijk vraagstuk is en dat een effectieve bestrijding ervan op dat inzicht moet worden gebaseerd. Bij wijze van samenvatting wordt nogmaals kort aangegeven hoe de acht gebruikte scharnierwoorden raken aan de leef- en belevingswereld van armen en niet-armen en hoe ze kunnen bijdragen aan het op gang brengen en in gang houden van een dialoog tussen beide groepen.

Pijn

Ieder mens heeft een eigen levensgeschiedenis. Armen hebben vaak een heel bewogen levensgeschiedenis. Er kan alleen een dialoog op gang komen tussen armen en niet-armen als er voldoende oog en oor is voor die persoonlijke levensgeschiedenissen. Dat geldt speciaal voor hulpverleners. Het komt voor dat hulpverleners onvoldoende gevoel hebben voor de pijn van negatieve ervaringen die armen hebben opgedaan in hun leven en dat ze geen respect tonen voor pogingen die armen hebben ondernomen om uit de misère te komen. Dan gaat het fout in de hulpverlening. Dan raken armen en hulpverleners beiden gefrustreerd en worden problemen eerder verergerd dan verminderd.

Geld

Heel veel mensen hebben wel eens ervaren hoe vervelend het is om even geen geld te hebben, om een rekening nog even te moeten laten liggen. Die ervaring kan een brug slaan naar armen die dag in dag uit met dat vervelende gevoel geconfronteerd worden. Altijd maar bezig zijn met geld dat er niet is. Constant rekenen. Altijd angst voor nieuwe rekeningen en onverwachte tegenvallers: als de wasmachine maar niet stuk gaat, als de school maar geen activiteiten verzint die weer geld kosten. Die constante zorgen om geld maakt mensen moe en eenzaam.

Schulden

Wanneer huishoudens net voldoende inkomen hebben om iedere maand rond te komen, kan één onvoorziene rekening het begin van een schuldsituatie inluiden. Deze huishoudens zijn niet in staat om tegenvallers op te vangen. Zo'n situatie van preciaire welvaart doet zich niet langer alleen voor aan de randen van de samenleving; ook huishoudens in het centrum van de samenleving krijgen te maken met onzekerheid en sociale kwetsbaarheid. Bij deze huishoudens is nog geen sprake van armoede, marginalisering en sociale uitsluiting, maar hun leven lijkt op een fragiel kaartenhuis, dat bij de geringste schok of tegenslag in elkaar dondert. Die situatie van groeiende onzekerheid kan niet-armen ertoe aanzetten om juist afstand te zoeken tot de mensen die (al wel) arm zijn. Het kan ook zijn dat mensen daardoor meer begrip en respect krijgen voor armen die soms al jarenlang worstelen met problematische schulden.

Hulp

Veel hulp die geboden wordt is professionele hulp. De stemmen worden echter steeds luider dat de professionele hulp aangevuld of vervangen kan worden door hulp van vrijwilligers, van familie of buurtgenoten. Buurtbeseft en nabuurschap roepen beelden op van vroeger tijden. In de moderne samen-

leving is veel van deze lokale samenhang verdwenen. Dat is in veel gevallen inderdaad zo. Maar de medemenselijkheid en solidariteit zijn niet verdwenen. Ze hebben echter een meer individuele vorm aangenomen. Onderlinge hulp wordt verleend vanuit persoonlijke inzet en persoonlijke relaties. Dat gebeurt tussen armen en niet-armen. Denk bijvoorbeeld aan maatjesprojecten. Het gebeurt ook tussen armen onderling. Vanuit die individuele inzet kunnen armen en niet-armen in onderlinge dialoog nieuwe vormen van sociale levenskracht bouwen.

Meedoen

Iedereen moet meedoen in de samenleving. Activering en participatie zijn veel gebruikte trefwoorden. Armen krijgen dat soms direct, maar meetal indirect te horen van niet-armen: als iemand werkelijk wil kan ie meedoen! Of: je moet ook iets doen voor je uitkering! Maar die oproep aan de armen kaatst als een echo terug naar de niet-armen. Niet-armen moeten armen gelegenheid bieden, in staat stellen om mee te doen. Meedoen vraagt inzet van de armen. Het vraagt zo mogelijk een nog grotere inzet van niet-armen. Armen kunnen alleen meedoen in de samenleving als niet-armen hen accepteren en respecteren. Zonder meetellen is meedoen niet mogelijk.

Werk

Er zijn steeds meer mensen die weliswaar een baan hebben, maar die toch nog in armoede verkeren. Er groeit twijfel over het vroeger vanzelfsprekende idee dat werk hebben een garantie is op bestaanszekerheid. En de baanvastheid is ook niet meer wat ze geweest is. Ook dat roept twijfel op over de eerder met stelligheid gepresenteerde zekerheid dat een betaalde baan de beste weg is uit armoede. Mogelijk is dat nog steeds zo, maar de stelligheid is verdwenen. Er zijn twijfels voor in de plaats gekomen. Twijfels rond de voorheen vanzelfsprekende normaalbaan van 36 of 40 uur met collectieve afspraken. Twijfels over de voorheen vanzelfsprekende gelijkstelling tussen het hebben van werk en het hebben van bestaanszekerheid. Deze twijfels kunnen een brug van herkenning slaan tussen armen en niet-armen, want bij beide groepen zijn oude vanzelfsprekendheden rond arbeid en inkomen weggefallen. Harde oordelen over niet-willers die met harde hand moeten worden aangepakt, kunnen worden bijgesteld vanwege eigen ervaringen dat de werkelijkheid er soms anders uitziet dan gedacht.

Toekomst

Armen zijn vaak niet in staat om aan hun toekomst te denken. Voor niet-armen is dat een stuk gemakkelijker en vanzelfsprekender. Maar voor armen en niet-armen geldt dat zij een goede toekomst wensen voor hun kinderen. Dat streven verbindt armen en niet-armen. En de ervaring die ze daarbij opdoen

in hun eigen gezin, kan worden gebruikt om kinderen van armen extra steun te geven. Een ouder die zijn kinderen gelijk wil behandelen doet dat door ze ongelijk te behandelen. Door rekening te houden met de verschillen tussen de kinderen worden deze gelijk behandeld. Als de ouder de kinderen precies gelijk zou behandelen zonder rekening te houden met hun verschillen, zou feitelijke ongelijkheid de uitkomst van deze ogenschijnlijk gelijke behandeling zijn. In deze alledaagse vanzelfsprekendheid ligt de rechtvaardiging voor een beleid om kinderen uit arme gezinnen extra aandacht en extra kansen te geven.

Kracht

Vaak wordt over armen gedacht als niet-kunners, als verliezers. Zeker in een maatschappij waarin winnen belangrijk is, drukt dat beeld een negatieve stempel op mensen. Armen nemen dat beeld vaak over en gaan zichzelf als verliezer beschouwen en soms ook gedragen. Niet-armen kunnen dat beeld doorbreken door armen juist aan te spreken op hetgeen ze wel kunnen, op hun kracht. Niet om ze vervolgens geen steun en hulp te geven, maar om de gegeven steun en hulp aan te laten sluiten op de eigen mogelijkheden van mensen.

14. Nawoord

In het kader van het project 'Zwolle Armoedevrij' hebben wij in het voorjaar van 2010 twaalf keukentafelgesprekken gevoerd met dertig mensen uit de stad Zwolle. Deze gesprekken vonden plaats in een buurthuis, een inloophuis of bij mensen thuis, letterlijk aan de keukentafel. Via via kwamen we in contact met mensen die moeten leven van een laag inkomen. Heel verschillende mensen in zeer uiteenlopende situaties. De gesprekken waren indringend en emotioneel, voor ons en zeker voor de mensen die heel open verteld hebben over hun situatie en hun ervaringen. We danken onze gesprekspartners voor hun openheid en hun vertrouwen.

Mensen zelf aan het woord laten, met armen gaan praten... Vaak wordt gezegd dat dit erg belangrijk is, maar meestal komt het er niet van. Dat heeft te maken met praktische problemen: hoe kom je met armen in contact, hoe kun je tijd vinden voor dergelijke gesprekken die toch al gauw een paar uur duren? Het heeft echter nog veel meer te maken met fundamenteelere problemen: kunnen we wel naar armen luisteren, begrijpen we wel wat ze zeggen?

De praktische problemen hebben we opgelost: via vertrouwenspersonen zijn we in contact gekomen met mensen en we hebben de tijd genomen om met hen van gedachten te wisselen. Met de fundamenteelere problemen hebben we meer geworsteld en worstelen we nog. We zijn al jarenlang actief in de anti-armoedebeweging in Nederland, maar we horen zelf niet bij de armen. De gesprekken die we in Zwolle hebben gevoerd met mensen die wel arm zijn, hebben ons nogmaals geconfronteerd met de kloof die er blijft bestaan tussen armen en niet-armen. Het onderkennen van die kloof is van belang om armen te verstaan en om te duiden wat we in gesprekken met armen horen.

Een volgend probleem waarmee we hebben geworsteld en nog worstelen is de vraag wie met dergelijke gesprekken aangesproken wordt. We zijn de gesprekken met armen begonnen vanuit de intentie om een beter begrip te krijgen van de situatie waarin armen verkeren. Gesprekken met armen zorgen er voor dat we armen beter begrijpen. Dat is ongetwijfeld zo. Maar deze gesprekken doen meer.

Gaandeweg hebben we meer zicht gekregen op een gevoel dat al langer in ons sluimerde en dat gegroeid is in gesprekken en acties die we samen met armen hebben gevoerd de afgelopen jaren. Dat gevoel heeft betrekking op het inzicht dat gesprekken met armen inderdaad meer duidelijkheid geven over de situatie van armen, maar daarnaast - en wellicht in nog sterkere mate - geven dergelijke gesprekken grotere duidelijkheid over de situatie van de niet-armen. Bij de weergave van de gesprekken hebben we getracht dat aan te geven in korte uitnodigingen om naar aanleiding van de inhoud van de gesprekken zelf in de spiegel te kijken met als vraag: wat zeggen deze gesprekken over onze eigen situatie?

Tijdens de keukentafelgesprekken met armen in Zwolle is het besef bij ons verdiept dat er een samenhang is tussen de situatie van armen en de situatie van niet-armen. Dat legt de basis voor een dialoog tussen mensen en het geeft het in gesprek gaan met armen de meerwaarde die het uiteindelijke doel een armoedevrije samenleving dichterbij brengt.

Helden/Dronten, 25 september 2010

Raf Janssen en Wilma Kuiper

Colofon

'Aan de keukentafel. Verslag van gesprekken met arme huishoudens in Zwolle' verschijnt in het kader van het project Zwolle Armoedevrij.

In opdracht van:

Gemeente Zwolle
Postbus 10007
8000 GA Zwolle
www.zwolle.nl

Stichting CliP

Stichting CliëntenPerspectief (CliP) is een landelijke organisatie die groepen en organisaties ondersteunt om vanuit cliëntenperspectief inhoud te geven aan lokaal sociaal beleid.

Stichting CliP
Postbus 133
3500 AC Utrecht
www.stichtingclip.nl

Tekst en uitvoering: Raf Janssen en Wilma Kuiper, Stichting CliP

Ontwerp: Hans Dienaar bNO

